

ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΟΝΤΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΝΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΡΟΚΛΟΥ

Εισαγωγικά. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της Νεοπλατωνικής Σχολής είναι ή απόπειρά της να αναβιώσει την πλατωνική φιλοσοφική σκέψη και μέσω αυτής συλλήβδην την αρχαία ελληνική πνευματική παράδοση. Οί εκπρόσωποι της πίστευαν ότι με την πραγμάτωση μιάς τέτοιας σκοποθεσίας όχι μόνον θα έδιναν μιά νέα ώθηση στον δεινά χειμαζόμενο έθνικό κόσμο, αλλά και θα αντιμετώπιζαν αποτελεσματικά τον Χριστιανισμό, ο οποίος κυριαρχούσε πλέον στο ιστορικό και το πολιτιστικό προσκήνιο. Όπως όμως είναι εύλογο, ή αναβίωση της πλατωνικής σκέψης δεν θα έμενε ανεπηρέαστη από τις βασικές πολιτιστικές σταθερές του ύστερου ελληνιστικού και του πρώιμου βυζαντινού κόσμου. Η θρησκευτική νοηματοδότηση της ζωής και οί μεταφυσικοί προσανατολισμοί κυριαρχούν. Ο στοχασμός, παρά το ότι διατηρεί έντονα ορθολογικά στοιχεία, κινείται πλέον στον άστερισμό της Θεολογίας¹.

Στο πνευματικό αυτό πλαίσιο ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος Πρόκλος (412-485) επιχειρεί μιά μεγαλειώδη προσπάθεια υπομνηματισμού και έρμηνείας των πλατωνικών κειμένων. Κατά τον υπομνηματισμό του συνδυάζει, και μάλιστα συνθετικά, τη φιλοσοφική με τη θεολογική και με την έπιστημονική προσέγγιση, μ' έναν τρόπο ο οποίος, παρά τις δυσκολίες που συναντά, είναι έντυπωσιακός στη σύλληψή του. Τη συνθετική - και όχι παρατακτική - αυτή προσέγγιση προβάλλει κυρίως στο ογκώδες έργο του *Είς τόν Τίμαιον Πλάτωνος*². Στο ανά χειράς άρθρο θα αναλύσουμε το υπόμνημά του στο ακόλουθο εδάφιο του πλατωνικού διαλόγου *Τίμαιος*, όπου γίνεται αναφορά στον τρόπο παρέμβασης του δημιουργού στην ύλη: «Οὕτω δὴ πᾶν ὅσον ἦν ὁρατὸν παραλαβὼν οὐχ ἡσυχίαν ἄγον, ἀλλὰ κινούμενον πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως, εἰς τάξιν αὐτὸ ἤγεν ἐκ τῆς ἀταξίας, ἡγησάμενος ἐκεῖνο τούτου πάντως ἄμεινον» (30a). Ο Πρόκλος θέτει ως ἀφετηρία του συλλογισμού του την άποψη του Πλούταρχου και του Ἀττικού, ότι ή άκόσμητη ύλη προϋπάρχει της εϋτακτης, εϋρυθμης και μορφοποιημένης

1. Πβ. H. D. SAFFREY, *Recherches sur le néoplatonisme après Plotin*, Paris, Vrin, 1990.

2. Πβ. P. BASTID, *Proclus et le crépuscule de la pensée grecque*, Paris, Vrin, 1969, σσ. 119-207.

γέννησής της και ότι πρέπει να διατηρούμε στο προσκήνιο τη διάκριση που αναφέρεται στους πλατωνικούς *Νόμους* (X, 897 b) ανάμεσα στην «κακεργέτιν» και στην «ἀγαθοειδή» ψυχήν. Ο φιλόσοφος θα επιχειρήσει να ανασκευάσει την άποψη αυτή, έχοντας ως γνώμονα την πεποίθησή του ότι ή ύλη δεν υπάρχει αφ' εαυτής, αλλά ότι δημιουργείται από μεταφυσικές οντότητες και δυνάμεις. Έτσι, υποστηρίζει έναν οντολογικό μονισμό. Εκείνο επίσης που έχει ενδιαφέρον -και θα το παρακολουθήσουμε- είναι ότι ή συλλογιστική διαδικασία ανασκευής που ακολουθεί χαρακτηρίζεται για τη μεθοδολογική ακρίβειά της, κάτι που αντανακλά τη συστηματικότητα της σκέψης του.

1. Το ζήτημα της παραγωγής των σωματικών υποστάσεων. Καταρχάς ο Πρόκλος παραπέμπει στην πλατωνική άποψη ότι, κατά το διάστημα που τελείται ή διαδικασία της διακόσμησης από τον δημιουργόν, ή ύλη έχει αποκτήσει μία σκόπιμη κατεύθυνση για να συντελέσει και αυτή στη σύσταση του κόσμου της έμπειρίας, ενώ ή κακεργέτις ψυχή, κατά το ότι μετέχει στον «Νοῦν», έχει αποκτήσει τις προϋποθέσεις για να καταστήσει λογική και εὔτακτη την κίνησή του. Στην τάξη λοιπόν οδηγεί την ύλη το ότι μετέχει στο είδος, ενώ την ψυχή ή παρουσία του «Νοῦ». Και οί δύο πραγματικότητες δηλαδή, που αποτελούν, όπως δηλώνεται, αναγκαίους παράγοντες για τη συγκρότηση του αίσθητου κόσμου, δεν διαθέτουν αυτόνομες δυνατότητες αυτορρύθμισης και αυτοοργάνωσης. Χρειάζονται τις παρεμβάσεις ή την επίκουρία μίας ανώτερης τους πραγματικότητας. Χωρίς να δηλώνει τη συμφωνία ή τη διαφωνία του απέναντι στα ανωτέρω, ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος σημειώνει ότι δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή ή θέση που υποστηρίζουν οί στοχαστές που ακολουθούν τον Πορφύριο και τον Ιάμβλιχο, σύμφωνα με την οποία το άτακτο προηγείται -προφανώς χρονικά- αυτού που έχει οδηγηθεί σε τάξη, το άτελές του τελείου και αυτό που στερείται νοῦ του νοερού. Επισημαίνει μάλιστα ότι επιχειρούν να εφαρμόσουν τη θέση τους όχι μόνον στα όσα τελούνται στον κόσμο της έμπειρίας αλλά και στις παραγωγικές διαδικασίες που αναλαμβάνει ο ίδιος ο δημιουργός. Διὰ τοῦ τρόπου ὅμως αὐτοῦ θέτουν ὑπὸ ἀναίρεση ἢ τοῦλάχιστον ὑπὸ περιορισμὸν τὴν ἀγαθοειδὴ βούληση καὶ τὴ γόνιμη δύναμη τοῦ δημιουργοῦ. Καὶ τὸ πρόβλημα ἐντοπίζεται στὸ ὅτι, ἂν αὐτοὶ οἱ δύο παράγοντες βρίσκονται ἀπὸ κοινοῦ σὲ ἐνεργὸ ἐκδήλωση, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ δημιουργεῖται ὁ κόσμος ἀπὸ τὸν δημιουργὸν αἰωνίως³. Στὸν ἀνω-

3. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 382.7-20. Στὸ πλατωνικὸ ἐδάφιο τῶν *Νόμων* μποροῦμε νὰ συναντήσουμε κάποια συγγενῆ στοιχεῖα μετὰ τὴν ἀριστοτελικὴν ὄντολογία. Ὁ

τέρω συλλογισμό ο Πρόκλος θέτει υπό έλεγχο την έκδοχή περί αρχικής άτελου δημιουργίας, ή οποία θα χρειαζόταν στη συνέχεια συμπληρωματικές παρεμβάσεις, διότι κάτι τέτοιο θα είχε επιπτώσεις, εκτός των άλλων, και στην οντολογική ποιότητα του δημιουργού. Άσκει δηλαδή μια κριτική, που έδράζεται στο ότι ο δημιουργός ως θεός ή ως μεταφυσική οντότητα δεν είναι δυνατόν να δραστηριοποιείται με άτελεις τρόπους. Ως έρμηνευτικό πρόβλημα προς το παρόν παραμένει το αν ο δημιουργός παράγει τον αίσθητο κόσμο αιωνίως ή αρχόμενος από κάποια χρονική στιγμή. Η απάντηση θα συναφθεί με το αν ή όχι ο δημιουργός και ο κόσμος συνυπάρχουν αιωνίως και φυσικά υπό ποίους όρους. Άνεξάρτητα πάντως από αυτό, τό «διαιωνίως» του κειμένου σημαίνει ότι ή δημιουργία προσδιορίζεται και κατευθύνεται από δυνάμεις τελειότητας και μη υποκείμενες σε τροπή και σε αλλοίωση.

Στη συνέχεια ο Πρόκλος παρατηρεί πως οί ίδιοι στοχαστές υποστηρίζουν ότι, θέλοντας ο Πλάτων να παρουσιάσει με επιχειρήματα την πρόνοια που προέρχεται από τον δημιουργόν και εξικνεϊται σε όλο το ύπαρκτο καθώς και τη χορηγία που προέρχεται από τον «Νούν» και την παρουσία της ψυχής, απ' όσα υπάρχουν στον αίσθητο κόσμο και απ' όσα είναι αίτια με το ιδίωμα της αγαθότητας θεωρεί ως αίτιο πρότερο την ίδια κατά την απολυτότητά της τη σωματοειδή σύσταση. Και τούτο μάλιστα όχι σ' ένα επίπεδο ολοκληρωμένης μορφοποίησης, αλλά στο επίπεδο κατά το οποίο ή σύσταση αυτή είναι πλημμελής και άτακτη, με σκοπό, αφού επισημάνουμε την τάξη που προέρχεται από την ψυχή και τη δημιουργική διακόσμηση κατά την καθεαυτοτήτά της, να μπορέσουμε να έντοπίζουμε τα αυστηρώς όριοθετημένα αλλά και διαδοχικά επίπεδα κατά τη διαδικασία της δημιουργίας. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το σκεπτικό των εν λόγω στοχαστών πρέπει να διευκρινισθεί ποιās φυσικής κατάστασης είναι το σωματοειδές καθεαυτό και ποιās ύφης είναι ή διακόσμηση που έλαβε από τη δημιουργία. Και τούτο υπό δύο προϋποθέσεις: α) ότι πάντοτε ο κόσμος υπάρχει, είτε ως δυνατότητα είτε ως πραγματικότητα, και β) ότι από την πλευρά της ή ανθρώπινη λογική διαχωρίζει από τον κατασκευαστή το αποτέλεσμα του και από αυτόν που παράγει κατά χρόνον όσα υπάρχουν μαζί του, διότι θεωρεί πως κάθε γενητό είναι σύνθετο. Ο φιλόσοφος σημειώνει επίσης ότι θα προσέθετε κάποιος στα όσα ελέχθησαν, και φυσικά υπό τον όρο ότι ελέχθησαν σωστά, το ότι, έπειδή είναι

Πλάτων αποδίδει μια ούτως είπειν προθεσιακότητα στην ύλη, ώστε να προσλάβει τις μορφοποιητικές παρεμβάσεις του δημιουργού. Δεν την παρουσιάζει ως κάτι το άπαθές, αφού δηλώνει παράλληλα ότι μετέχει στο είδος.

διττή ή δημιουργική ποίηση, δηλαδή αυτή που παράγει τὰ σώματα και αυτή που τὰ διακοσμεῖ, ἀπὸ αὐτὴν ἀρχόμενος τὸ συλλογισμό του ὁ Πλάτων ὑποθέτει ὅτι πάντα ὑπάρχει τὸ σωματικό, ἀλλὰ ὅτι ἀρχικὰ κινεῖται πλημμελῶς και ἀτάκτως. Καί τοῦτο, διότι ὅσο διάστημα τὸ σωματικό βρίσκεται στὸν ἑαυτὸ του χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ ἀκατάστατη ὑφή. Ἐχει βέβαια κίνηση, καθότι προωθεῖται ἀπὸ τὴν «Φύσιν» -για τὴν ὁποία θὰ μιλήσουμε σ' ἐπόμενο σημεῖο. Πρόκειται ὁμως γιὰ μιὰ κίνηση που εἶναι ἄτακτη, καθότι ἀκόμη δὲν ἔχει καταστεῖ τὸ σωματικό ἔννοον. Ὅταν ὁμως ὅλο τὸ ὑπαρκτὸ ἀποκτήσει τὶς νοερὲς χορηγίες, τότε μετέχει στὶς ὑπερβατικές δυνάμεις, κάτι που σημαίνει ὅτι ἀποκτᾶ και εὐταξία. Ἐάν ὁμως εἶναι μόνον κινητὸ και δὲν προωθεῖται ἀπὸ τὸν «Νοῦν» οὔτε ἀπὸ τὴν νοερὰ ψυχὴ, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται ἡ τάξη, θὰ καταστήσει ἢ, πιὸ σωστά, θὰ διατηρήσει ἄτακτη τὴν κίνησή του⁴. Ὁ τρόπος πάντως μὲ τὸν ὁποῖο γίνεται ἡ ἀνωτέρω περιγραφή καθιστᾶ ἐμφανὲς τὸ πῶς ἐκλαμβάνεται ὡς ἰσχύουσα ὑπὸ τὴ μορφή νόμου ἡ διαδικασία ἀπὸ τὸ ἀτελέστερο στὸ τελειότερο. Πρόκειται ὁμως γιὰ μιὰ ἐκδοχὴ που ὁ νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος παρουσιάζει ὡς προϊόν συλλογιστικῶν ἀναγκῶν και ἄρα ὡς ἐπιδεκτικὴ κριτικῆς. Ἐμμεσα δηλαδή προβάλλει τὸ μεθοδολογικὸ αἶτημα νὰ ὑπερβούμε τὶς ἀναζητήσεις τῆς σκέψης μας και νὰ ἀνακαλύψουμε τὸ τι πραγματικὰ ὑπάρχει.

Ὁ Πρόκλος ἐπισημαίνει ὅτι στὴν ἐξέλιξη τοῦ συλλογισμοῦ του ὁ Πλάτων ἀναφέρεται και στὴ σωματουργικὴ ιδιότητα τῆς θείας πρόνοιας. Σύμφωνα μὲ τὸ σκεπτικὸ τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου, ὁ δημιουργὸς κατασκευάζει ὅλες τὶς σωματικὲς ὑποστάσεις μὲ αὐτὸν τὸν παράγοντα, τὸν ὁποῖο παρέλαβε ὄντας ὁ ἴδιος ὁ ποιητής, ὁ κοσμητής, ὁ τεχνίτης, ὁ χειρουργός, ἔχοντας δηλαδή καθολικὲς παραγωγικὲς δυνατότητες. Ἐάν λοιπὸν παράγει και σώματα τὰ πρῶτα, εἶναι φανερό ὅτι και ἡ γένεση τοῦ σωματουργικοῦ εἶναι μέρος τῆς δημιουργίας, ἀφοῦ ὅ,τι ὑπόκειται στὴν ἀνθρώπινη ἀντίληψη ἐδέχθη κάποια ἀπὸ τὰ ἀρχέτυπα εἶδη, τὰ ὁποῖα εἶναι ἴχνη που προοικονομοῦν τὴ διάρθρωση τῶν σωμάτων. Ὡς πρῶτα σώματα ἐδῶ πρέπει νὰ ἐννοοῦνται οἱ πρῶτες μορφοποιήσεις, οἱ ὁποῖες ἀπετέλεσαν τὴ βάση γιὰ τὴν παραγωγικὴ ἐξέλιξη ἢ γιὰ τὴν ἀνάπτυξη και τὴ δι-

4. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 382.20-383.12 : «...ὅταν γὰρ τοιοῦτον (sc. ἔννοον) γένηται τὸ πᾶν, τότε τῶν ὑπερφυῶν μετέχει δυνάμεων...». Παρὰ τὸ ὅτι ὁ Πρόκλος παραμένει ἀκόμη στὸ ἐπίπεδο τῆς περιγραφῆς, καθιστᾶ σαφεῖς τὶς προθέσεις του. Πρέπει νὰ ἐξετασθεῖ ἐάν πράγματι τὸ σωματοειδὲς ἀποτελεῖ τὸ ἀναγκαστικὸ αἶτιο τῆς δημιουργίας και ποιὲς εἶναι οἱ συνέπειες, ἂν γίνει ἀποδεκτὴ μιὰ τέτοια ἐκδοχὴ, γιὰ τὸ βαθμὸ παρέμβασης τῶν μεταφυσικῶν δυνάμεων. Πβ. P. BASTID, *ἐνθ' ἀν.*, σ. 143.

εύρυνση - υπό τη μορφή της, ένδεχομένως βελτιούμενης, επανάληψης - των αίσθητων όντων. Άφου λοιπόν έγινε ή άνωτέρω διάρθρωση, τó κάθε σώμα έχει κοσμηθεϊ σέ τέλειο -ώς πρós τó τι όρίζεται βέβαια ως τέλειο για την περίπτωση του- βαθμό και έχει αποκτήσει τη θέση και την τάξη πού προσιδιάζουν στην ύπαρξή του στο πλαίσιο του κόσμου έν τῷ συνόλῳ του⁵. Η πρόνοια λοιπόν έχει εξειδικευτικό χαρακτήρα, άφου άναίρει την άταξία των άδιαμόρφωτων και κατατάσσει τά σώματα σέ συγκεκριμένες περιοχές, οί όποιες προσδιορίζονται άπό τη δομή και τη λειτουργία του κοσμικού σύμπαντος. Ήδη όμως ό συλλογισμός του νεοπλατωνικού φιλοσόφου έχει υπερβεί τó γενικό ζήτημα περί πρόνοιας. Στο προσκήνιο θέτει πρós εξέταση τó πότε άρχισε ή πρόνοια νά εκδηλώνεται.

Ο Πρόκλος άκολουθώς θυμίζει πώς ό Πλάτων διαρρήδην ύποστηρίζει ότι ό παραγωγικός θεός τεκταίνει τó σωματικό στο έσωτερικό της ψυχής (36 d). Σημειώνει όμως ότι στο πλαίσιο αúτης της κατασκευής είναι φανερό πώς δέν ύπήρχε τó ύποκείμενο -δηλαδή τó ύποδεκτικό- της ψυχής και πώς ό θεός παρήγαγε μόνη τη διακόσμηση. Παράλληλα, ότι δημιούργησε κατά πρῶτον την ψυχική ούσία καθώς και τó ταύτόν και τó έτερον, άπό τά όποια αúτη προκύπτει ως άπό συστατικά στοιχεία της. Εάν λοιπόν ό έν λόγω θεός παρήγαγε όλα τά στοιχεία της ψυχικής ούσίας και τó συνθετικό κρᾶμα πού προέρχεται άπό τó συνδυασμό τους, την παρήγαγε όλη, κάτι πού σημαίνει ότι δέν παρέλαβε κάποιο μέρος της ως ήδη ύπάρχον, στο όποιο θά προσέθετε ό ίδιος κάποιο άλλο πρós συμπλήρωσή του. Εξειδικεύοντας ό νεοπλατωνικός φιλόσοφος τó άνωτέρω σκεπτικό περί συγκρότησης της ούσίας παρατηρεί ότι, εάν αναφέρεται στην ψυχή, πού είναι άσώματη, πρόκειται για μία ανταποκρινόμενη στην αλήθεια αναφορά. Για την περίπτωση όμως του σώματος - πού έχει προκύψει άπό τó συνδυασμό των ειδών μέ την ύλη - τó σκεπτικό πρέπει νά διαφοροποιηθεϊ. Όσον άφορᾷ δηλαδή στα είδη είναι βέβαιο πώς αϊτιός τους είναι ό θεός, ένῳ όμως όσον άφορᾷ στην ύλη θά μπορούσε νά αναζητᾷ κάποιος εάν είναι άγέννητη άπό αϊτία, υπό τó σκεπτικό του Πλουτάρχου και του Άττικού, ή εάν είναι γεννητή και άπό ποιά αϊτία. Θυμίζει ότι ό Άριστοτέλης απέδειξε μέ άλλο τρόπο -όχι αναφερόμενος δηλαδή πρωτογενῶς σέ αϊτία- ότι ή ύλη είναι άγέννητη, ύποστηρίζοντας ότι είναι μή σύνθετη και ότι δέν αποκτᾷ

5. Πβ. *Είς τόν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 383.13-22: «... εἰ οὖν καί σώματα παράγει τὰ πρῶτα, ὁῦλον δὲ, ὅτι μέρος ἐστὶ τῆς δημιουργίας καὶ ἡ ἐκείνου γένεσις, τοῦ ὁρατοῦ δεξαμένου τινὰ τῶν εἰδῶν ἔχνη πρόδρομα τῆς διάρθρωσεως αὐτῶν, ἥς γενομένης ἕκαστον κεκόσμηται τελέως καὶ ἔχει θέσιν ἐν τῷ παντὶ καὶ τάξιν τὴν πρέπουσαν». Ἡ μετοχή «δεξαμένου» εἶναι παρωχημένου χρόνου καὶ ἐνισχύει τὴν ἀμέσως προηγούμενη ἐπισήμανση περὶ καθολικῆς γένεσης ἀπὸ τὸν μεταφυσικὸν κόσμον.

τήν υπόστασή της από κάποια άλλη ύλη ούτε ότι αναλύεται σε κάποια άλλη⁶. Ο ανωτέρω συλλογισμός θέτει - προσωρινά βεβαίως - ως ισχύον το ότι ή ύλη είναι αἰδία -κάτι πού την καθιστᾷ προγενέστερη τῶν μορφοποιήσεων- καὶ ἀναζητᾷ ἐὰν εἶναι ἀγέννητη ἀπὸ αἰτία καὶ κατὰ προέκταση ἐὰν πρέπει νὰ θέσουμε, σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα, στίς κοσμολογικές διαδικασίες δύο ἀρχές ὧν τῶν σωμάτων, τὴν ὕλη καὶ τὸν θεό. Καὶ τοῦτο μὲ τὴν αὐστηρὴ ρήτρα τοῦ ἀμοιβαίου παραγωγικοῦ ἀποκλεισμοῦ, ὅτι ὁ θεὸς δὲν παράγει τὴν ὕλη οὔτε ἡ ὕλη τὸν θεόν, μὲ σκοπὸ νὰ δειχθεῖ ὅτι ἡ ὕλη εἶναι ὀλοκληρωτικὰ αἰδία καὶ ἄθεη, ἐνῶ ὁ θεὸς ὀλοκληρωτικὰ ἄϋλος καὶ ἀπλοῦς⁷. Ὁ προβληματισμὸς περὶ δημιουργίας ἀποκτᾷ πλέον μὴ ἀντίμαχη πρὸς τὴν πρώτη ἐκδοχή, καθότι ἐξετάζεται σοβαρὰ ἡ περίπτωση τοῦ ὄντολογικοῦ καί, κατ' ἐπέκταση, τοῦ κοσμολογικοῦ δυϊσμοῦ. Ἐχει τεθεῖ μάλιστα πλησίον τὸ κριτήριον περὶ τοῦ ποῖα οὐσία, τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ σώματος, συνάπτεται μὲ τίς ὄντολογικές κατηγορίες τοῦ ταυτοῦ καὶ τοῦ ἑτέρου, σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο πρέπει νὰ χαρακτηριστεῖ αὐστηρὰ ἡ ὑφὴ τῶν δύο αὐτῶν παραγόντων πού συντελοῦν στὴ συγκρότηση τοῦ κόσμου τῆς ἐμπειρίας. Καὶ αὐτὸς ὁ χαρακτηρισμὸς ἔχει σχέση μόνον μὲ τίς ἀνάγκες τῆς στιγμῆς, διότι δὲν ἀναιρεῖ τὸν δυϊσμό καὶ θέτει, σχεδὸν ἀποκλειστικά, ζητήματα ἀξιολόγησης. Μὰς απασχολεῖ ποῖα οὐσία εἶναι ποιοτικὰ ἀνώτερη. Τὰ ἐρευνητικὰ αἰτήματα ὅμως σε λίγο θὰ διαφοροποιηθοῦν.

2. Τὸ «πέρας» καὶ τὸ «ἄπειρον» ὡς παραγωγικὲς δυνάμεις. Ἀναλύοντας τὸ ζήτημα ὁ νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος σημειώνει πὺς τὸ ὅτι ὁ δημιουργὸς σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα δὲν δημιουργεῖ κατὰ τὸ πρῶτο κοσμολογικὸ στάδιο τὴν ὕλη εἶναι φανερό ἀπὸ τὸ ἐδάφιο 25 d τοῦ *Τίμαιου*. Παράλληλα, ὅτι τρεῖς παράγοντες προϋπάρχουν -ὡς ἀναγκαῖες προϋποθέσεις τῆς- τῆς παραγωγῆς τοῦ κόσμου, τὸ ὄν, ἡ χώρα καὶ ἡ γένεση, κατὰ τίς συνάφειες τῶν ὁποίων ἡ γένεση εἶναι ἡ κατάστασις πού προκύπτει, ἐνῶ ἡ χώρα κατέχει τὴ θέση τῆς μητέρας, τῆς πηγῆς δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ὁποία κάτι προέρχεται ἢ στὸ πλαίσιο τῆς ὁποίας κάτι τελεῖται. Μὲ βάση λοιπὸν αὐτὲς τίς ἐξειδικεύσεις φαίνεται ὁ Πλάτων ὡσὰν νὰ θέτει μὴ μὴ ἓναν ἀποκλεισμὸ ἀνάμεσα στὴν ὕλη καὶ στὸν δημιουργὸν σύμφωνα μὲ τὴν ιδιότητα τῆς παραγωγικῆς παρέμβασής τους καὶ ὅτι θεωρεῖ πὺς ἡ γένεσις προκύπτει καὶ ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς ὄντολογικοὺς παράγοντες ἀπὸ κοινοῦ. Στὸν *Φίληβον* (23 c) μάλιστα σημειώνει ὅτι ὁ θεὸς παρουσίασε στὴν περιοχὴ τῶν ὄντων ἄλλοτε τὸ «πέρας» καὶ ἄλλοτε τὸ «ἄπειρον», ἀπὸ

6. Πβ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Περὶ Οὐρανοῦ*, I, 3, 270.24-27.

7. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 383.23-384.12. Πβ. P. B. ἐνθ' ἄν., σ. 144.

τὸ συνδυασμὸ τῶν ὁποίων προκύπτει ἡ σύστασις -ὡς παραγωγή καὶ ὡς μορφοποίηση- στὰ σώματα καὶ σὲ ὅλο τὸ ὑπαρκτό. Ἐὰν λοιπὸν τὰ σώματα ἀποτελοῦνται ἀπὸ πέρας καὶ ἀπὸ ἄπειρο, θὰ τεθεῖ τὸ ἐρώτημα σχετικὰ μὲ τὸ ποιὸ εἶναι τὸ συγκεκριμένο πέρας καὶ ποιὸ τὸ συγκεκριμένο ἄπειρο ποὺ ὑπάρχουν ὡς ἐξειδικευμένα συστατικά τους στὸ ἐσωτερικὸ τους. Διὰ τῶν δεδομένων αὐτῶν ἐνυπαρξῆς ἡ ἀπάντησις θὰ συνοψίζεται στὸ ὅτι θὰ ὀνομάσουμε τὴν ὕλη ἄπειρο, ἐνῶ τὸ εἶδος πέρας. Παράλληλα, ἐὰν ὁ θεὸς παράγει κάθε ἄπειρο, θὰ παράγει στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς καθολικῆς παραγωγικότητος καὶ τὴν ὕλη, ποὺ εἶναι τὸ πρῶτο, ὑπὸ τὴν ἀρνητικὴ ἐκδοχή, ἄπειρο. Καὶ ἀναιρῶντας ὁ νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος κάθε ὑποψία γιὰ δυῖσμό ὑποστηρίζει χωρὶς ἐπιφυλάξεις ὅτι ὁ θεὸς ἀποτελεῖ τὴν πρώτησι καὶ ἄρρητη αἰτία τῆς ὕλης⁸. Επιχειρῶντας δηλαδὴ νὰ δείξει ὅτι ὁ Φίληβος συμπληρῶνει ἢ διευκρινίζει τὶς ἐρευνητικὰς ἀναζητήσεις καὶ τὶς θέσεις τοῦ Τίμαιου καταλήγει ἐντεχνα στὸν ἀποκλεισμό τῆς ἐκδοχῆς περὶ προὑπαρξῆς τῆς ὕλης. Καὶ ἀμέσως μετὰ χρησιμοποιεῖ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀναλογίας, καὶ μέσα ἀπὸ ἓναν συνδυασμὸ τοῦ ἐμμενοῦς μὲ τὴν ὑπερβατικότητα ἀλλὰ καὶ μέσα ἀπὸ μιὰ ὀριοθέτησίν του. Παρατηρεῖ, λοιπὸν, ὅτι, ἐπειδὴ σὲ κάθε ἐπίπεδο τοῦ κόσμου τῆς ἐμπειρίας ὅσα -παραγωγικὰ καὶ δομικὰ- στοιχεῖα ἐνυπάρχουν στὰ αἰσθητὰ εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὶς νοητὰς αἰτίες, ἀπὸ αὐτὰς ὁ Πλάτων ἀντλεῖ τὶς ἀφορμὰς, γιὰ νὰ ἀναφερθεῖ στὴ δημιουργία τοῦ ἐν λόγῳ κόσμου. Γιὰ παράδειγμα, ὁ θεὸς δημιουργεῖ τὸ κοσμικὸ ἴσον ἀπὸ τὸ αὐτοῖσον, τὸ κοσμικὸ ὁμοῖον ἀπὸ τὸ αὐτοόμοιον καθὼς καὶ ὅλα τὰ κοσμικὰ ζῶα καὶ φυτὰ. Τὸ αξιοσημείωτο ἐδῶ εἶναι ὅτι δὲν γίνεται ἀναφορὰ μόνον σὲ ιδιότητες ἀλλὰ καὶ σὲ διαμορφωμένες ὀντότητες, χωρὶς νὰ δίνονται ὁμῶς περαιτέρω διευκρινήσεις. Τὸ πιὸ πιθανὸ εἶναι ὅτι ἐννοεῖται πὼς στὸν μεταφυσικὸ κόσμον δὲν ὑπάρχουν μόνον ἐξατομικευμένα ἀρχέτυπα, ἀλλὰ ὑπὸ μορφὴ λόγων καὶ οἱ συνδυασμοὶ στοιχείων, ὅπως θὰ ἐμφανισθοῦν ἐνυπόστατα στὶς αἰσθητὰς ὀντότητες. Καὶ γενικεύοντας ὁ φιλόσοφος σημειώνει ὅτι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο εἶναι φανερό πὼς ὁ δημιουργὸς παράγει τὴν κοσμικὴν ἀπειρίαν ἀπὸ τὴν πρώτη ἀπειρίαν καὶ τὸ κοσμικὸ πέρας ἀπὸ τὸ πρῶτο πέρας⁹. Ἔτσι, τὸ γίγνεσθαι -καί, γιατί ὄχι, καὶ τὸ φαίνεσθαι- ἀντανάκλα τὸ εἶναι, καὶ μάλιστα μὲ τὸν τρόπο μιᾶς οἴονεϊ δομικῆς παραλληλότητος. Καὶ αὕτῃ ἡ ἀντανάκλασις

8. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 384.13-385.3. Πβ. J. TROUILLARD, *Procession néoplatonicienne et création judeo-chrétienne, Néoplatonisme*, Paris, 1981, σσ. 1-30.

9. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 385.3-9. Γιὰ τὶς ἐννοιες: «πέρας»-«ἄπειρον» στὸ ἔργο τοῦ Πρόκλου, πβ. ἐνδεικτικά, *Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα Θεολογίας* (ἐκδ. H.D. SAFFREY - L. G. WESTERINK), III, 30.15-34.19.

συνάπτεται, τουλάχιστον κατά το ανωτέρω σκεπτικό, με την καθολική παραγωγή του Ἐντεῦθεν ἀπὸ τὸ Εκεῖθεν.

Ἀκολουθῶς ὁ Πρόκλος θυμίζει ὅτι ἔχει δειχθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιον καὶ σὲ ἄλλη θεματική συνάφεια ὅτι τὴν πρώτη ἀπειρία, τὴν εὐρισκόμενη πρὶν ἀπὸ τὰ μικτά, ἱδρυσε ἡ ἀνώτατη Αἰτία - ποὺ στὸ φιλοσοφικὸ σύστημά του ὀνομάζεται Ἐν» ἢ «Ἀγαθόν» - στὴν ἀκρότητα τῶν νοητῶν θεῶν. Ἀπὸ τὰ ἀνώτατα ἔσχατα λοιπὸν τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου ἡ πρώτη ἀπειρία ἐκπέμπει τὶς παραγωγικὲς ἐξακτινώσεις τῆς ἑως τὰ κατώτατα ἔσχατα ἐμπειρικὰ ὄντα. Κατὰ τὴν ἐκτίμησή του, σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα ἡ ὕλη προέρχεται καὶ ἀπὸ τὸ «ἐν» καὶ ἀπὸ τὴν ἀπειρία. Πρόκειται μάλιστα γιὰ τὴν ἀπειρία ἐκείνη ποὺ ὡς ἀνώτατη ὄντολογικὴ κατηγορία προϋπάρχει τοῦ «ἐνός-ὄντος». Ἐπιπλέον, λίγο πιο ἐξειδικευμένα, ἡ ὕλη προέρχεται ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸ «ἐν-ὄν», κατὰ τὸ ὅτι ἡ ἴδια εἶναι δυνάμει ὄν. Γι' αὐτὸ καὶ κατὰ κάποιον τρόπο ἡ ὕλη εἶναι ἀγαθὸ καὶ ἄπειρο, ὑπὸ τὴν ἐννοια ὅμως τῆς πραγματικότητας ἐκείνης ποὺ ἔχει μὴ πλήρη ὄντολογικὰ καὶ ἀνείδεη ὑπαρξή. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, στὸ πλαίσιο τῶν ὄντολογικῶν, παραγωγικῶν καὶ κοσμοποιητικῶν προτεραιοτήτων, τὸ «ἐν», ἡ πρώτη ἀπειρία καὶ τὸ «ἐν-ὄν» ὑπάρχουν πρὶν ἀπὸ τὰ ἀρχέτυπα εἶδη καὶ φυσικὰ καὶ πρὶν ἀπὸ τὶς παρεμβάσεις τους. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἐν λόγῳ προτεραιότητα ἀντανακλᾷ καὶ μιὰ ὄντολογικὴ ἀναγκαιότητα. Εἶναι ἀπαραίτητο δηλαδή νὰ τεθοῦν σὲ δράση πρῶτα οἱ καθολικὲς ἐκείνες ὄντολογικὲς δυνάμεις ποὺ ἐξασφαλίζουν τὶς γενικὲς ἀρχὲς τῆς ὑπαρξὸς καὶ τῆς λειτουργίας καὶ ἀκολουθῶς ἐκείνες οἱ δυνάμεις ποὺ προδιαγράφουν ἐξειδικευμένους ἐκφράσεις ὑπαρξὸς καὶ λειτουργίας¹⁰. Ὁ Πρόκλος ἐπισημαίνει παράλληλα ὅτι τὶς ἴδιες ἀπόψεις, ὑπὸ τὰ οἰκεία τοῦ ὄντολογικὰ καὶ κοσμολογικὰ σχήματα, ἀναφέρει καὶ ὁ Ὀρφεύς. Ὅπως λοιπὸν ὁ Πλάτων παρήγαγε διττὲς αἰτίες ἀπὸ τὸ «ἐν», δηλαδή τὸ πέρας καὶ τὴν ἀπειρία, ἔτσι καὶ ὁ ἐν λόγῳ θεολόγος δημιουργήσε ἀπὸ τὸ χρόνο τὸν

10. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 385.9-17: «... ἀγαθὸν πῇ ἔστι καὶ ἄπειρον, καὶ ἀμυδρότατον ὄν καὶ ἀνείδεον (sc. τὴν ὕλην)...». Ὁ J. TROUILLARD σημειώνει τὰ ἑξῆς: «Ὁ Πρόκλος πραγματοποιεῖ ἓνα βῆμα περισσότερο ἀπὸ τὸν Πλωτῖνο. Ὅπως αὐτός, ἀλλὰ πιο φανερά, βεβαιώνει πῶς ἡ ὕλη προέρχεται ἀπὸ τὸ Ἐν. Ὅπως αὐτός, τὴν καθιστᾷ νὰ παράγεται μὲ τὴ μεσολάβηση μιᾶς γενετικῆς ἀπειρίας τοῦ νοητοῦ, ποὺ οἱ Ἐννεάδες ὀνομάζουν «νοητὴν ὕλην». Ἀλλὰ ὁ Πρόκλος ἐξάγει τὸ τελικὸ συμπέρασμα ἀπὸ αὐτὴ τὴ θέση. Ἡ ὕλη δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ καθαρὸ κακὸ οὔτε ἡ πηγὴ κάθε κακοῦ. Ἐχει μιὰ βέβαιη ἀγαθότητα, αὐτὴ ποὺ ἀρμόζει στὴν ἔσχατη κατάσταση τῶν ὄντων καὶ στὴ λειτουργία ποὺ θυμίζει τὸ Ἐν μὲ τὴν ἀνεξάντλητη ἀπροσδιοριστία του. Ἐτσι ἐξαλείφεται ἀπὸ τὸν Νεοπλατωνισμό ἡ τελευταία δυσμενὴς προκατάληψη γιὰ τὸ σῶμα» (*L'Un et l'âme selon Proclus*, Paris, Les belles lettres, 1972, σσ. 70-71).

11. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 385.17-22. Πβ. ὈΡΦΕΩΣ, ἀπ. 52. J. TROUILLARD, *Les degrés du poieîn chez Proclus*, *Dionysius*, 1977, σ. 72. E. MOUTSOPOULOS, *La structure de l'espace chez Proclus*, *Revue Philosophique*, 107, 1982, σσ. 419 - 433, ἰδιαίτ. σ. 430.

αἰθέρα καὶ τὸ χάος, τὸν αἰθέρα ὡς σὲ κάθε περίπτωση αἷτιο τοῦ πέρατος, ἐνῶ τὸ χάος τῆς ἀπειρίας¹¹. Ἐκεῖνο ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω εἶναι ὅτι ἐμφανίζεται διάχυτη ἡ ἐννοια τῆς συμπαραγωγῆς ἢ τῶν πολλαπλῶν αἰτίων, ὑπὸ τὴν ἐννοια ὅτι ἡ παραγωγή ἐκκινεῖ ἀπὸ τὰ ἀνώτατα ὀντολογικὰ ἐπίπεδα καὶ διέρχεται διὰ μέσου τῶν κατωτέρων, προκειμένου ἡ ὕλη νὰ ἀναχθεῖ ὄχι μόνο στὴν ὕπαρξη ἀλλὰ καὶ στὴ διαμόρφωση. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἰσχυροποιεῖται ἐκ νέου ὁ ὀντολογικὸς μονισμός. Πρέπει νὰ σημειώσουμε ἐπίσης ὅτι ὁ Πρόκλος, προβάλλοντάς τὸν πλουραλιστικὸ χαρακτήρα τῆς αἰτιότητος, κινεῖται στὴν οἰκεία τοῦ ἀτμόσφαιρα, στὴν ὁποία κυρίαρχος καὶ ὑπὸ τὴ μορφή μάλιστα μιᾶς ἀναγκαιότητος εἶναι ὁ παράγων τῶν διαμεσολαβήσεων.

3. Ἡ παραγωγή ὡς συμπαραγωγή. Ἐξειδικεύοντας τὶς ἀναφορές τοῦ περὶ διαμεσολαβήσεων ὁ νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος -καὶ χρησιμοποιώντας καὶ γλωσσικὰ τὶς δικές τοῦ ὀντολογικὲς κατηγορίες- τονίζει ὅτι ἀπὸ τὶς προαναφερθεῖσες ἀρχές ἀποκτᾶ τὴν ὑπόστασή της ἡ ὕλη, ἐνῶ στὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς τῆς συμμετέχουν κατὰ διαδοχικὴ ἀκολουθία καὶ ἐξειδίκευση τὰ δεύτερα καὶ τρίτα νοητὰ καὶ νοερά αἷτια, τὰ ὑπερουράνια καὶ τὰ ἐγκόσμια. Ὑποστηρίζει μάλιστα ὅτι καὶ ἡ «Φύσις», ποὺ προηγεῖται τοῦ κόσμου τῆς ἐμπειρίας ἐν τῷ συνόλῳ τοῦ καὶ τὸν προσδιορίζει, παράγει τὴν ὕλη, καθόσον εἶναι παρούσα κατὰ τὴν ἀνάδυση τοῦ αἰσθητοῦ αὐτοῦ παράγοντα στὸ «εἶναι». Σημειωτέον ὅτι ἡ «Φύσις» εἶναι μιὰ καθολικὴ κατάσταση, ἡ ὁποία συμπεριλαμβάνει ἐν σπέρματι ἢ ἐν λόγοις ὅ,τι πρόκειται ἀκολουθῶς νὰ καταστεῖ αἰσθητό, δηλαδὴ τὴν ὕλη μὲ τὶς ἐξειδικευμένες μορφοποιήσεις της. Στὴν περιοχὴ τῆς ὀλοκληρώνονται οἱ μεταφυσικὲς διαδικασίες τῆς παραγωγῆς καὶ τὰ μεταφυσικὰ ἀρχέτυπα καθίστανται φυσικοὶ λόγοι, ποὺ ἀποτελοῦν τὶς ἀφετηρίες γιὰ ἐξειδικευμένη ἐξέλιξη ἢ ἀνάπτυξη σὲ ὅποιονδήποτε τομέα ἐμπειρικῆς ὕπαρξης. Στὴν «Φύσιν», γιὰ παράδειγμα, ὑπάρχει ὁ φυσικὸς λόγος τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ δένδρου, τοῦ ζώου¹². Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τοὺς ὅρους ποὺ ἔχουν διαμορφωθεῖ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς συντελεῖ ὥστε νὰ μετέχει ἡ ὕλη στὴν πρώτη στήν Αἷτία. Ἀπὸ τὴν πλευρά του, ὁ δημιουργὸς σύμφωνα μὲ τὴν ἐνάδα ποὺ ὑπάρχει στὸν ἑαυτὸ του, ἡ ὁποία συντελεῖ ὥστε νὰ εἶναι θεός, εἶναι αἷτιος καὶ τῶν ἑσχατῶν ἐπιπέδων τῆς ὕλης. Ὅμως κατὰ τὸ «ὄν», ποὺ δημιουργεῖ πρωτογενῶς τὴν ὕλη ἢ τῆς παρέχει γενικῶς τὴν ὕπαρξη, δὲν εἶναι

12. Γιὰ τὴν ἐννοια καὶ τὴ λειτουργία τῆς «φύσεως» στὸ σύστημα τοῦ Πρόκλου, πβ. ἐνδεικτικὰ, *Εἰς τὸν Πλάτωνα Παρμενίδην*, 793.5-796.13. L. J. ROSAN, *The Philosophy of Proclus*, New York, 1949, σσ. 115-117.

αἷτιος. Ἐπίσης, εἶναι αἷτιος τῶν σωμάτων καθόσον εἶναι σώματα καὶ τῶν σωματικῶν ποιοτήτων, κάτι ποὺ παράλληλα δηλώνει ὅτι ἡ γένεση εἶναι παράγωγο τοῦ «ὄντος», προφανῶς διότι γένεση χωρὶς ὑπαρξη εἶναι ἀδιανόητη. Συγχρόνως, σύμφωνα μὲ τὴ «ζωή» ποὺ ἐνυπάρχει στὸ ἐσωτερικό του παράγει τὴν ψύχωση ἐκείνη ποὺ διέρχεται διὰ μέσου ὅλων, ἐνῶ σύμφωνα μὲ τὸν ἐπίσης ἐνυπάρχοντα «νοῦν» παράγει τὴ νοερὰ χορηγία ποὺ διακινεῖται σὲ ὅλο τὸν αἰσθητὸ κόσμο. Καὶ μὲ βάση τὸ νόμο περὶ διαμέσων, ὅσα κατασκευάζει ὁ δημιουργὸς μὲ τὶς δεύτερες ἱεραρχικὰ δυνάμεις, τὰ κατασκευάζει ἀπὸ κοινοῦ καὶ μὲ τὶς προηγούμενές του. Καὶ τοῦτο, διότι κάθε ἐννοῦν μετέχει καὶ στὴ «ζωή» καὶ στὸ «ὄν» καὶ στὴν ἐνότητα. Τὸ ζῶν καὶ ὑπάρχει καὶ εἶναι ἓνα, ἐνῶ τὸ «ὄν» συνέχεται μόνον ἀπὸ τὴν ἐνότητα ποὺ τοῦ προσιδιάζει. Καὶ ἐπειδὴ βρισκόμαστε σ' ἓνα σύστημα ἱεραρχήσεων, τὸ ἀντίστροφο δὲν συμβαίνει. Ἐν συνόψει, τὸ «ἐν» μὲ τὶς ἀνώτερες δυνάμεις τοῦ ἐκτείνει τὴν πρόνοιά του σὲ περισσότερες περιοχές τοῦ ὑπαρκτοῦ ἀπ' ὅ,τι ὅποιαδήποτε ἄλλη παραγωγικὴ ὄντοτητα καὶ ἔτσι ἐμφανίζεται ὡς καθολικὴ αἷτία. Σὲ κάθε μεταφυσικὴ καὶ φυσικὴ λοιπὸν ὄντοτητα ὑπάρχει ὡς πρῶτο αἷτιο τὸ «ἐν», ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ποῖα εἶναι ἡ ὕψὺ τῆς ὑπόστασής της καὶ ἡ θέση της στὴν ἱεραρχημένη κλίμακα τοῦ ὑπαρκτοῦ¹³.

Ὁ Πρόκλος ἀκολουθῶς ἐξαρτᾶ ἀπὸ τὴν ἀγαθότητα τοῦ δημιουργοῦ, δηλαδὴ ἀπὸ τὴ γενετικὴ θεότητα κατὰ τὸ ἀνώτατο ἰδιωματὸς τὴν ὅλη διακόσμηση. Ἐπαναλαμβάνοντας τὸν Πλάτωνα παρατηρεῖ ὅτι ἡ πραγματικότητα ποὺ ὑπόκειται στὴν ἐμπειρία κατὰ τὴν καθολικότητά της δὲν παραμένει ἔρημη ἀπὸ τὴ θεία πρόνοια. Καὶ αὐτὴ ἡ πραγματικότητα εἶναι τὸ σωματικό, διότι δὲν θὰ ἦταν δυνατόν νὰ εἶναι ὁρατὸ καὶ ἄρα ἐκφραστικὸ μιᾶς παρεμβατικῆς πρόνοιας τὸ ἀσώματο καὶ τὸ ἄποιο. Κατὰ συνέπεια, τὸ σωματικὸ δὲν ταυτίζεται οὔτε μὲ τὴν -ἄποια- ὕλη οὔτε μὲ τὸ δεύτερο ὑποκείμενο, -δηλαδὴ τὴν πλατωνικὴ χώρα- ἀλλὰ εἶναι ἡ πραγματικότητα ποὺ ἤδη μετέχει στὰ εἶδη, ἔχοντας κάποια ἵχνη καὶ ἐμφάσεις αὐτῶν, παρὰ τὸ ὅτι κινεῖται ἀτάκτως. Οἱ εἰδωλικές -καὶ ὄχι οἱ αὐθεντικές- καὶ οἱ χωρὶς διάρθρωση παρουσίες τῶν εἰδῶν εἰσάγουν μιὰ ποικιλία κινήσεων στὸ ἐσω-

13. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 386.13-29. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ διάκριση μεταξὺ τῆς χορηγίας τῆς ὑπαρξης καὶ τῆς γένεσης. Κατὰ βάση ἡ γένεση δὲν περιλαμβάνει τὴ χορηγία αὐτὴ, ἀλλὰ τὴν προϋποθέτει. Πβ. J. TROUILLARD, *La mystagogie de Proclus*, σσ. 89-90. Ὁ ἴδιος ἐρευνητὴς μάλιστα ἔχει ἐπισημάνει καὶ τὰ ἑξῆς: «Ὁ Πλάτων δὲν ἀναφέρει τίποτα στὸν *Τίμαιον* γιὰ μιὰ πρόοδο τῆς ἀδιαίρετης οὐσίας οὔτε τῆς διαίρετης. Ὁ Πρόκλος ὁμῶς σὲ δύο τολμηρὲς σελίδες τοῦ ὑπομνήματός του (σσ. 385-386) βεβαιώνει πῶς ὁ Πλάτων διδάσκει καὶ τὴ μία καὶ τὴν ἄλλη πρόοδο καὶ ἐπίσης πῶς ὁ δημιουργός, καθότι εἶναι θεός, εἶναι αἷτία τῆς ἴδιας τῆς ὕλης» (ἐνθ. ἀν., σ. 129).

τερικό του. Στο παραγωγικό αυτό πλαίσιο -και προκειμένου βέβαια να διορθωθεί- τροφοδοτούν τις παρεμβάσεις των ειδών και διά μέσου αυτών τις κινήσεις οι θείες εκείνες τάξεις που προηγούνται, οντολογικά και ως προς τις διαδικασίες, του δημιουργού. Ιδιαίτερα μάλιστα τις τροφοδοτεί το παράδειγμα με το ίδιο το είναι του. Και όλα αυτά τελούνται, πριν αρχίσουν να καθίστανται αισθητές οι παραγωγικές διαδικασίες. Σημειωτέον όμως ότι αυτό το «πριν» χρήζει περαιτέρω εξέτασης, διότι καθιστά ισχυρό το ένδεχόμενο ή παρουσία του «είναι» κατά την παραγωγή να συμπληρώνεται και από άλλους παράγοντες. Θα πρόκειται προφανώς για παράγοντες που θα το εξειδικεύουν, διότι ο κόσμος της εμπειρίας δεν χαρακτηρίζεται μόνον από ύπαρξη αλλά και από ποικιλία μορφοποιήσεων. Και χρησιμοποιώντας ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος τα πάγια σχήματά του παρατηρεί ότι τα υπέρτερα αίτια ενεργούν πριν από τα κατώτερά τους. Ενδεικτικά σημειώνει ότι ο δημιουργός μαζί με το παράδειγμα κατασκευάζει, ενώ το παράδειγμα κατασκευάζει και πριν από τις παρεμβάσεις του δημιουργού και εξικνεῖται σε όσα όντα δεν φθάνει η ενέργεια της δημιουργικής πρόνοιας. Έμμεσα φυσικά δηλώνεται ότι, εάν δεν υπάρχει το παράδειγμα, δεν είναι ἐφικτή ή δημιουργική δραστηριοποίηση¹⁴.

Και προβαίνοντας σε μία σύννομη ο Πρόκλος των όσων παρουσίασε για τον πλουραλισμό των θείων αιτίων σημειώνει ότι, αν επιχειρούσαμε να διακρίνουμε μεταξύ τους τα πρωτογενή αίτια και τα προερχόμενα από την παραγωγικότητα τους, θα επισημαίναμε ότι το «ἀγαθόν» είναι: α) αίτιον όλου του ύπαρκτου και φυσικά της ὕλης, μορφή αιτιότητας που καθιστά την ὕλη ως κάτι ἀναγκαῖο, για να γίνει ἐφικτή ή παραγωγή του κόσμου της εμπειρίας β) αίτιον της παρέμβασης των ειδών, διότι κάθε είδος είναι και μέτρο, υπό την έννοια της ἀπόλυτα αὐστηρῆς ὀριοθέτησης των ἐπιμέρους ὄντων, ὥστε να καθίστανται οι ἐξειδικευμένες ὀντικές παρουσίες σαφώς διακριτές μεταξύ τους γ) αίτιον της τάξης, διότι ή τάξη είναι ο παράγων που εξασφαλίζει τη λογική συνοχή των όσων διατάσσονται, ὥστε το ὑπαρκτό να είναι λειτουργικά ἀρθρωμένο. Το «ἀγαθόν» λοιπόν είναι ένα καθολικό αίτιο, το οποίο εξασφαλίζει ἐξαρχῆς ὕπαρξη

14. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 387.6-23. Αναφερόμενος ο E. MOUTSOPOULOS στην έννοια της ιεραρχίας των αιτίων παρατηρεί: «Η ιδέα της ιεραρχίας των αιτίων, των παραδειγμάτων και των θεμελίων των αισθητών μορφών, των στερημένων από ενέργεια και κίνηση, είναι δανεισμένη από τὸν Πλάτωνα. Η έννοια της ἀκίνησιος των εἰκόνων βρίσκεται σε ἀντίθεση ἐμφανῆ με αὐτή της κίνησης των κατώτερων δομῶν, συνδεδεμένη ὄχι μόνον με τὴν ἀλλοίωσή τους και με τὴν τροποποίησή τους, ἀλλὰ ἐπίσης και με τις κινήσεις που προκαλοῦν μέσα στήν ψυχή» (*Les structures de l'imaginaire dans la philosophie de Proclus*, Paris, Les belles lettres, 1985, σσ. 50-51).

καὶ λειτουργία σὲ ὅλα τὰ ὄντα. Διὰ τῆς καθολικότητάς του μάλιστα αὐτῆς θεμελιώνει ἓναν ἀδιαμφισβήτητο ὄντολογικὸ καὶ παραγωγικὸ μονισμό¹⁵. Κατὰ συνέπεια, τὸ πλῆθος τῶν αἰτίων ποὺ ἀκολουθεῖ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν πρώτη αὐτὴ Αἰτία.

Ἀπὸ τὴν πλευρά του, τὸ παράδειγμα δὲν εἶναι παράδειγμα τῆς ὕλης, ἀλλὰ τῆς δυνατότητας γιὰ παροχή τῆς μορφῆς ἐκείνης καὶ τῆς τάξης ἐκείνης ποὺ ὑπάρχουν στὰ εἶδη. Τέλος, τὸ δημιουργικὸ στοιχεῖο εἶναι τὸ αὐστηρὰ ἰδιαίτερο -ἀλλὰ ὄχι καὶ ἀποκλειστικὸ- παράδειγμα τῆς τάξης. Γι' αὐτὸ καὶ παρενέβη στὴν ὕλη, ἥδη ἐνῶ αὐτὴ πορευόταν στὸ νὰ συμμετάσχει στὰ εἶδη καὶ νὰ μορφοποιηθεῖ. Ἐδῶ χρειάζεται νὰ διευκρινισθεῖ ὅτι ἡ ὕλη ἔχει λάβει τὴ δυνατότητα νὰ ἀποκτήσει τάξη ἥδη ἀπὸ τὸ «ἀγαθόν». Πρόκειται ὁμως γιὰ μιὰ δυνατότητα ὄχι ἐξειδικευμένη. Ὅταν τεῖνει νὰ ἀποκτήσει αὐτὴ τὴν ἐξειδίκευση, δέχεται τὴν ἐπικουρία τοῦ δημιουργικοῦ στοιχείου, ποὺ ἔχει ἀναλάβει αὐτὴ τὴν ἀποστολή. Ὁ Πρόκλος μάλιστα θεωρεῖ ὡς ἀποτέλεσμα αὐτῶν τῶν παραγωγικῶν παρεμβάσεων τὸ ὅτι τὸ ἄτακτο, τὴ στιγμὴ ὁμως ποὺ ἔχει ἥδη ἀρχίσει νὰ μορφοποιεῖται, εἶναι σὲ κάποιο βαθμὸ ἀνώτερο ἀπὸ τὸ ἀνείδεο. Δηλώνει δηλαδή ὅτι ἡ ἀταξία δὲν ἀποτελεῖ στοιχεῖο ποὺ ἀποκλείει ἓνα ὄν ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι ἐνταγμένο στὸ εὐρύτερο κοσμολογικὸ σύστημα¹⁶. Καὶ κατὰ τὴ συμπερασματικὴ σκέψη του, ἀφοῦ ὅλα τὰ ἀναφερθέντα πάντοτε συγχρόνως εἶναι αἰτία, ἐνῶ ἀπὸ τὰ προϊόντα ὅλα φθάνουν ἕως τὰ ἔσχατα ἐπίπεδα τοῦ ὑπαρκτοῦ καὶ ἀλλὰ μόνον σὲ ὑπερτέρα καὶ οἱ δύο κατηγορίες πάντως προκύπτουν ἀποκλειστικά ἀπὸ τὴν ἐξακτίνωση τῶν αἰτίων-, παραλαμβάνει ὁ δημιουργὸς τὸ παράδειγμα ἀπὸ τὸ «ἀγαθόν» καὶ παρεμβαίνει παραγωγικά μετὰ τὴν παροχὴ τῶν εἰδῶν. Τα εἶδη, καθόσον εἶναι εἶδη, εἶναι παράγωγα τοῦ παραδείγματος. Ἀπὸ τὴν πλευρά του, τὸ δημιουργικὸ ἰδίωμα, ἀφοῦ ἐδέχθη τὰ εἶδη ἀπὸ τὸ παράδειγμα, διακοσμεῖ μετὰ ἀριθμούς καὶ ἐπιθέτει τάξη μετὰ τοὺς λόγους. Καὶ ἂν διαχωρίσουμε, τέλος, τὰ αἰτία καὶ ἂν θεωρήσουμε ὅτι ὁ δημιουργὸς εἶναι ὁ ἓνας ἄμεσος αἰτίος ὅλων, τότε θὰ κατανοήσουμε ὅτι δημιουργεῖ μετὰ ἰδιαίτερους τρόπους. Ἔτσι, θὰ δημιουργεῖ διαφορετικὰ κατὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦ ἑαυτοῦ του, διαφορετικὰ κατὰ τὸ παράδειγμά του καὶ διαφορετικὰ κατὰ τὸ ποιητικὸ καὶ τὸ τεχνικὸ ἰδίωμά του. Καὶ ἀφοῦ αὐτὸς ἀθρόως καὶ αἰωνίως κατασκευάζει, προοδεύουν ἰδιαίτερα ἀποτελέσματα ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχά τους αἰτία ποὺ βρίσκονται στὸ ἐσωτερικὸ του. Συγκεκριμένα, σύμφωνα μετὰ τὸ ἀγαθὸν προοδεύουν ἡ ὕλη, τὸ

15. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 387.23-28. Πβ. *Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα Θεολογίας* (H. D. SAFFREY - L. G. WESTERINK), II, 3.5-14.16.

16. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 387.28-382.1. Πβ. *Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα Θεολογίας*, III, 53.1-15.

εἶδος καὶ ἡ τάξη, σύμφωνα μὲ τὸ παράδειγμα μόνον τὸ εἶδος καὶ σύμφωνα μὲ τὸ τεχνικὸ ἰδίωμα μόνον ἡ τάξη. Ἐπομένως, ἡ ἐν λόγῳ εἰδοπεποιημένη ἀπὸ τὸ παράδειγμα πραγματικότητα ἔχει λάβει τὶς ἐμφάσεις τῶν εἰδῶν πρὶν ἀπὸ τὴν τάξη καὶ εἶναι νοητὴ κατὰ τὶς φυσικὲς καταβολές της. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν τάξη παράγεται ἡ πολυποίκιλη ὕλη¹⁷. Εἶναι σαφές ὅτι ὁ νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος δὲν ἀναφέρεται σὲ ἄποια ὕλη, ἀλλὰ σὲ πεποιημένη, οἱ ποιότητες τῆς ὁποίας ὀφείλονται στὸ σύνολο τῶν αἰτίων της, ποὺ ἔχουν καταστήσει μάλιστα ἓνα στοιχεῖο τους, τὸ παραγωγικὸ, ὑποκείμενο στὴν ἀνθρώπινη ἀντιληπτικότητα. Παράλληλα, ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς ἄποιας ὕλης καθιστᾷ ἀδύνατη ὁποιαδήποτε προϋπαρξὴ της καὶ κατὰ προέκταση, καὶ ἐδῶ, ὁποιαδήποτε ὑποψία γιὰ ὀντολογικὸ δυῖσμό.

4. **Πρὸς τὸν ἀποκλεισμὸ τῆς ἄποιας ὕλης.** Κατὰ τὸν Πρόκλο ὡστόσο ἡ ὕλη δὲν εἶναι ἡ πρώτη ὀντολογικὴ πραγματικότητα ποὺ εἶναι πολυποίκιλη οὔτε κατὰ συνέπεια ὑπάρχει μὲ τὴν κυριολεκτικὴ σημασία τοῦ ὅρου ἡ γένεση μόνον γιὰ τὴν ὑπόστασή της, ἀλλὰ ἡ ιδιότητα αὐτὴ τῆς ποικιλίας ἀνήκει κυρίως καὶ ἀρχικὰ σ' ἐκεῖνον τὸν παράγοντα ποὺ ἔχει πρόδρομα ἵχνη τῶν εἰδῶν. Ὁ παράγων αὐτὸς μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ γενικὰ ἡ «Φύσις» ἡ τὸ κάθε πεποιημένο σῶμα. Ἀνεξάρτητα πάντως ἀπὸ τὸ ποῖός εἶναι, ἡ παρουσία του δηλώνει ὅτι ἔχει τροφοδοτηθεῖ ἀπὸ μιὰ ποικιλία ποὺ τὸν ὑπερβαίνει. Αἰ' αὐτῆς τῆς μεταφορᾶς τῆς ποικιλίας στὴ μεταφυσικὴ περιοχὴ ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ παράδειγμα καὶ ὁ δημιουργὸς διαφέρουν μεταξύ τους, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση βέβαια ὅτι στὸ παράδειγμα μετέχει ἡ ὕλη καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ διαδικασία τῆς διακόσμησης, ὅταν κατὰ τὴν ἴδια ὑπόθεση καθ' ὅλη τὴ διάρκειά της μετοχῆς αὐτῆς ἐπιουσίαζε ὁ δημιουργός. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ ὕλη μετέχει στὸν δημιουργόν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀποκτᾷ τὴν τάξη της καὶ κοσμεῖται, παραλαβὲς ποὺ εἶναι δηλωτικὲς τοῦ ὅτι παρευρίσκεται πλέον ὡς συνεργός ἢ θεία αὐτὴ αἰτία πλησίον τοῦ παραδείγματος. Ὁ ρηματικὸς τύπος, λοιπόν, «παραλαβῶν» τοῦ πλατωνικοῦ κειμένου θὰ ἐλέγετο σὲ κάποιο βαθμὸ καὶ γιὰ τὴν υπερβατικὴ παραδειγματικὴ αἰτία τῆς δημιουργικῆς πρόνοιας, ἀπὸ τὴν ὁποία τὸ ὑλικὸ ὑποκείμενο, ἐνῶ ἤδη ἀποκτᾷ τὴν ποικιλία του, παραλαμβάνει κάποια ἵχνη τῶν εἰδῶν. Θὰ λεγόταν ἐπίσης ὅτι ἀναφέρεται σὲ μιὰ ποικιλία ἔργων ποὺ ἀντιστοιχοῦν σὲ μιὰ ποικιλία δυνάμεων μὲ σκοπὸ τὴν τέλεια διακόσμηση, ἂν βέβαια θεωρήσουμε ὅτι ὅλες ὑπάρχουν στὸν δημιουργόν. Θὰ ἦταν ὁ ἴδιος ὁ δημι-

17. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 388.2-20. Πβ. *Εἰς τὸν Πλάτωνος Παρμενίδην*, 791.12-14.

18. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 388.22-389.5: «Οὐ γάρ ἐστιν ἡ πρώτη πολυποίκιλος (sc. ἡ ὕλη) οὐδὲ γένεσις αὐτῆς ἐστίν, ἀλλὰ τοῦ ἔχοντος ἵχνη πρόδρομα τῶν εἰδῶν...».

ουργός συγχρόνως και ό παραλαβών και ό παραδούς με διαφορετικές εκάστοτε καταστάσεις και δυνάμεις, προσλαμβάνοντας παραγωγικές ιδιότητες και προσφέροντας την ουσία ή τη διακόσμηση στα πράγματα¹⁸. Αυτή ή διττή κατάσταση συγκροτεί τελικά μια αναπαραγωγή, ή οποία στο σύστημα του Πρόκλου αποτελεί ιδίωμα μόνον των αὐθυποστάτων οντοτήτων, δηλαδή των μεταφυσικῶν. Και τοῦτο ὑπό την έννοια ότι μια μεταφυσική οντότητα αναπαραγόμενη επικυρώνει την οντολογική ταυτότητά της και θέτει τις βάσεις για την απορροή από τον έαυτό της μιᾶς άλλης, κατώτερής της, οντότητας, ή οποία κατά κάποιο τρόπο είναι δηλωτική της έτερότητας¹⁹.

Στή συνέχεια, ό Πρόκλος ὑποστηρίζει ότι ή έκφραση του πλατωνικού κειμένου «οὐχ ήσυχίαν ἄγον, ἀλλὰ κινούμενον» δείχνει ότι ό δημιουργός έδωσε στην ὕλη ἄμεσα την «Φύσιν», από την οποία προέρχεται ή εὐτακτη κίνηση. Και τοῦτο οφείλεται στο ότι, εάν ή «Φύσις» ήταν ἄλογη και όχι ποδηγετούμενη από τον θεόν, θα ήταν ἀμφίβολο εάν θα μπορούσε να διατηρήσει κάποια τάξη. Θυμίζει μάλιστα ότι αὐτόν τον προβληματισμό του ἀναπτύσσει ό Πλάτων και στο διάλογό του *Πολιτικός* (272 e). Ἀφού διέκρινε λοιπόν ό Ἀθηναῖος φιλόσοφος τον δημιουργόν από τον κόσμο, λέγει ότι κινεῖται ό ἴδιος ό θεός από κάποια εἰμαρμένη και σύμφυτη με τον έαυτό του ἐπιθυμία. Ὅποια λοιπόν πραγματικότητα ὑπάρχει στην περιοχή του Ἐντεῦθεν μετά τη δημιουργία, την ὑπέθεσε ότι ὑπάρχει και πρίν από τη δημιουργία, και δια του τρόπου αὐτοῦ ὑποστήριξε ότι είναι κυρίαρχη μιᾶ ἀταξία στην κίνηση εκείνη του ὁρατοῦ πού γίνεται χωρίς νοῦ²⁰. Στο ἀνωτέρω σκεπτικό ὑπολαμβάνει ένας ἥπιος ντετερμινισμός, πού περιλαμβάνει δύο στοιχεῖα: α) μιᾶ ἀναγκαιότητα ἐκδήλωσης της θείας βούλησης και β) μιᾶ ὑποχρεωτική προὔπαρξη στή μεταφυσική περιοχή των ἐμμενῶν στα φυσικά πεποιωμένα ὄντα στοιχείων, ὥστε να ἐξασφαλίζεται κατ' ἄρθρον ή ἐπικοινωνία του Ἐκεῖθεν με τὸ Ἐντεῦθεν. Αυτή ή ἐπικοινωνία δέν θα ήταν, προφανῶς, δυνατή εάν τὸ Ἐντεῦθεν ήταν ἀπλῶς και παρέμενε μιᾶ ἄποια ὕλη.

Προοδεύοντας ό Πρόκλος την ἐρμηνευτική ἐπεξεργασία των πλατωνικῶν ἐκφράσεων, παρατηρεῖ ότι ή έκφραση «εἰς τάξιν ἄγειν ἐκ της ἀταξίας» σημαίνει ότι ή δηλούμενη μετεξέλιξη τελεῖται με τή μετουσία της ὕλης στον «Νοῦν» και στή νοερὰ ζωή. Ἐπίσης, ότι ό ρηματικός τύπος «ήγησάμενος» δεικνύει τή δημιουργική νόηση, πού είναι ἀνάλογη στή βούλη-

19. Για την έννοια και τη λειτουργία του «αὐθυποστάτου» στο σύστημα του Πρόκλου, πβ. *Στοιχείωσις Θεολογική*, E.R. DODDS, §§ 40-51, σσ. 42.8-50.6.

20. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 389.6-15.

ση και στη δύναμη. Με άλλους όρους, ή αγαθότητα είναι ο πρώτος παράγων στην κλίμακα της αιτιότητας, ή δύναμη βρίσκεται στη δεύτερη θέση ούσα όμως συγχρόνως ενωμένη με την αγαθότητα, ενώ ο «Νούς» κατέχει την τρίτη θέση. Ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος θυμίζει στο σημείο αυτό ότι ο Ἀριστοτέλης δεν γνώριζε την τάξη που υπάρχει στον δημιουργόν, αλλά αυτή που διακινείται στα αποτελέσματα, και ότι έθετε το «εὖ» και στα δύο, προκειμένου ο «Νούς» να είναι έφετος στα δεύτερα -δηλαδή στα κατώτερα- όντα αλλά όχι ποιητικός²¹. Ως αντιπαράθεση αναφέρει μια άποψη του Πλάτωνα, σύμφωνα με την οποία στον δημιουργόν υπάρχει κατά πρώτον ή τάξη και πριν από τα μέρη το όλον. Επειδή λοιπόν υπάρχουν ή τάξη και το όλον με νοερό τρόπο, έπρόκειτο ο δημιουργός να κατασκευάσει τα ίδια με αίσθητο τρόπο, ή να τα καταστήσει από μεταφυσικά σε φυσικά. Τίθεται όμως το ζήτημα του τρόπου παραγωγής. Εάν κατασκευάζει ο δημιουργός με το ίδιο το «είναι» του -κάτι που είναι αναγκαίο, προκειμένου να μην αποδώσουμε στην υπόστασή του προαίρεση και αμφίβολη ροπή-, τότε ή κατασκευάζει κατά απομερισμό και ελάττωση του έαυτού του, όπως το πῦρ, ή παραμένοντας όποιος είναι παράγει, παρά ταῦτα, με το ίδιο το «είναι» όσα όντα τον ακολουθούν. Εάν όμως παράγει κατ' απομερισμόν, τότε βρισκόμαστε απέναντι σε μια όποια περίπτωση. Και τοῦτο, διότι ακόμη και ή «Φύσις» δεν ελαττώνεται, όταν κατασκευάζει τρίχες ή οδόντες ή κάτι άλλο από τα μόρια των αίσθητων όντων. Είναι μια γεννητή τροφοδότις, που διατηρεί άφθαρτη και αμείωτη την ενέργειά της.

Κατά προέκταση λοιπόν, πολύ περισσότερο προσιδιάζει να θεωρούμε ότι είναι ανελάττωτη ή υπερβατική ουσία του δημιουργού και ότι είναι αυτή που κατασκευάζει τον έαυτό της, δηλαδή ότι είναι αυθυπόστατη. Και εάν παραμένοντας αυτό ακριβώς που είναι κατασκευάζει με το ίδιο το «είναι», γι' αυτό κατασκευάζει κάτι όμοιο -ή ίσως κάτι ταυτό- με τον έαυτό της. Πρόκειται δηλαδή για μια τέτοια υποστατική ιδιαιτερότητα, που ενεργοποιεί την παραγωγικότητά της σύμφωνα με όλο τον έαυτό της. Τοῦτο επικυρώνεται εκ του αντίστροφου, διότι ή όντότητα που ελαττώνεται δεν κατασκευάζει σύμφωνα με την ολότητά της. Επομένως, βρίσκονται όλα στο έσωτερικό του δημιουργού σε πρώτο βαθμό, προτού δηλαδή μετεξελιχθούν σε κάτι άλλο διά της απορροής τους. Όσα όμως βρίσκονται εκτός του έαυτού του είναι εικόνες της καθολικότητάς του ή της, οὔτως εἰπεῖν, παμπεριεκτικότητάς του. Από την πλευρά της, ή τάξη βρίσκεται με άλλον τρόπον στα αποτελέσματα και με άλλον στα παραδείγματα. Αυτή λοιπόν ή παραδειγματική τάξη έρχεται σε συνάφεια με

21. Πβ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Μετά τα Φυσικά*, Α 10, 1075 a 11 - 1075 b 38.

τὰ ἄτακτα, τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς ποὺ δὲν παύει νὰ κατέχει -καὶ διατηρεῖ συνεχῶς- τὸν ἀρχέτυπο χαρακτήρα της. Διατηρεῖται δηλαδή στὸν ἑαυτὸ της καὶ ἀνήκει στὸν ἑαυτὸ της διηνεκῶς, προκειμένου νὰ μπορεῖ νὰ θέτει σὲ τάξη τὰ ἄτακτα, ἀφοῦ εἶναι ὑπερβατικὴ ἀπέναντί τους διασώζοντας συγχρόνως μακρὰν τῆς ἀταξίας τὴν οὐσία της²². Ἐμμεσα δηλαδή προκύπτει ὅτι ἡ ὁποια παροχὴ γίνεται πρὸς τὰ κατώτερα ὄντα δὲν γίνεται διὰ τῆς οὐσίας, ἀλλὰ διὰ κάποιου παράγοντα ἐνέργειας, ὁ ὁποῖος διαχέει παραγωγικὲς δυνατότητες, ποὺ ἀπορρέουν βέβαια ἀπὸ τὴν οὐσία, ἀλλὰ δὲν εἶναι μειωτικὲς τῆς σύστασής της. Πρόκειται δηλαδή γιὰ μιὰ ἀείζωη ἐνέργεια, ποὺ προέρχεται ἀπὸ μιὰ ὑπεραυτάρκη οὐσία.

Ἀναζητώντας τὶς αἰτίες τοῦ προβλήματος γιὰ τὸν ἀναφυέντα δυῖσμό, ὁ Πρόκλος διατυπώνει τὴν ἐκτίμηση ὅτι ὁ Πλάτων, μιμούμενος ὀρισμένους θεολόγους, θεωροῦσε ὡς προϋπάρχοντα τὸ πλημμελὲς καὶ τὸ ἄτακτο. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς εἰσηγεῖτο ἕναν ὄντολογικὸ δυῖσμό -ἢ, θὰ λέγαμε πιὸ ἥπια ἕναν δυῖσμό τρόπου παρουσίας-, μὲ ἀντίθετες καταστάσεις τὴν ἄκοσμη καὶ τὴν κοσμοποιό, μὲ σκοπὸ ἡ πρώτη νὰ διακοσμηθεῖ καὶ νὰ μετὰσχει στὴν τάξη²³. Καὶ προσεγγίζοντας ὁ νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος ἱστορικὰ τὸ θέμα ἀναφέρεται μὲ σύντομο τρόπο στὸν Πορφύριο, ἐπαναφέροντας οὐσιαστικὰ τὸν προβληματισμὸ του στὰ ἀρχικὰ σημεῖα του. Θυμίζει λοιπὸν ὅτι ὁ σημαντικὸς αὐτὸς προκάτοχός του ἀπευθύνθηκε κριτικὰ πρὸς τοὺς ὁπαδούς τοῦ Ἀττικοῦ, ποὺ ὑπέθεταν ὅτι ὑπάρχουν πολλὲς ἀρχές -οἱ ὁποῖες συνάπτουν μεταξὺ τους τὸν δημιουργὸν μὲ τὰ εἶδη-, ποὺ ὑποστήριζαν ὅτι καὶ ἡ ὕλη κινεῖται ἀπὸ ἀγέννητη ψυχὴ -ἡ ὁποία εἶναι ἄλογη καὶ κακεργέτις- καὶ ὅτι πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως φέρεται καὶ ποὺ ἦσαν τῆς ἀποψῆς ὅτι σύμφωνα μὲ τὴ χρονικὴ διαδοχὴ ἡ ὕλη προηγεῖται τοῦ αἰσθητοῦ, ἡ ἀλογία τοῦ λόγου καὶ ἡ ἀταξία τῆς τάξης²⁴. Οἱ ἀνωτέρω ἀπόψεις ὠθοῦν τὸν Πρόκλο στὸ νὰ διατυπώσει ὀρισμένους συλλογισμούς, κινούμενος, ὅπως τουλάχιστον δείχνει, στὸ πνεῦμα τοῦ Πορφυρίου. Ἄς ὑποθέσουμε, λοιπὸν, ὅπως ὑποστηρίζουν, ὅτι ἡ ὕλη καὶ ὁ

22. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 389.16-390.26: «... πολλῶν δὲ πλέον τὴν ἐξερρημένην οὐσίαν καὶ ἑαυτὴν ὑφίστανουσιν ἀνελάττωτον προσήκει φυλάττειν...». Ὁ J. TROUILLARD παρατηρεῖ τὰ ἀκόλουθα: «Ὁ Πρόκλος φαίνεται ὅτι εἶχε προβλέψει ἢ συναντήσει τὶς παρανοήσεις ποὺ θὰ γίνονταν συχνὰ στὸ θέμα τῆς νεοπλατωνικῆς ἀπορροῆς. Τὶς ἀποκλείει καὶ ἰδιαίτερα αὐτὴ ποὺ ἐφαρμόζεται στὴν ἀναγκαιότητα τῆς «προόδου». Μιὰ ἀναγκαιότητα περιουσίας συμπίπτει μὲ μιὰ ἀνώτατη ἐλευθερία, δὲν εἰσάγει καμιά καθοδικὴ διαλεκτικὴ καὶ ἄρα καμιά σχέση ἀμοιβαιότητος» (*La mystagogie de Proclus*, σ. 84).

23. Ἐδῶ ὁ Πρόκλος ἐντάσσει τὶς παρατηρήσεις του στὸν κλάδο ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ὀνομασθεῖ «ὄντοθεολογία».

24. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 390.27-391.12.

θεός είναι δύο ανεξάρτητες και αυτόνομες οντολογικές πραγματικότητες, άγέννητες δηλαδή από κάποια αίτια. Το άγέννητο είναι κάποια ιδιότητα που κατέχουν από κοινού, αλλά διαφέρει μεταξύ τους, προφανώς διότι ή καθεμιά είναι διαφορετικής ουσίας από την άλλη πραγματικότητα. Ως προς κάτι άλλο λοιπόν διαφέρουν και όχι ως προς το άγέννητο. Κινούμενοι με μια άπλοϊκή λογική, θα λέγαμε ότι, εφόσον δεν είναι το άγέννητο, θα είναι το γενητό. Ωστόσο, είναι αδύνατον τα άγέννητα να διαφέρουν ως προς την ιδιότητα του γενητού, διότι κάτι τέτοιο θα οδηγούσε σε οντολογικές και λογικές αντιφάσεις. Παράλληλα, θα τεθεί και το ερώτημα σχετικά με το ποιό είναι το αίτιο της διάκρισης μεταξύ τους σχετικά με τις ιδιότητές τους και τις παρεμβάσεις τους, ώστε ή μια πραγματικότητα να καθίσταται σωστική, ενώ ή άλλη φθαρτική. Εάν είναι ή ιδιότητα του άγενήτου, εκ νέου υποπίπτουμε σε άτοπα. Και τουτο, διότι κάθε άγέννητο ή θα ήταν σωστικό ή θα ήταν φθαρτικό, εάν βέβαια το άγέννητο του Θεού τον καθιστούσε σωστικόν ή το άγέννητο της ύλης την καθιστούσε φθαρτική. Κατά ποιό τρόπο δηλαδή το ίδιο αίτιο διαφοροποιείται ως προς το αποτέλεσμα του; Είναι δηλαδή έπαρκης ό λόγος το ότι βρίσκεται εκάστοτε σε διαφορετική ουσία; Εάν λοιπόν είναι κάποιο άλλο αίτιο της διαφοράς, είναι αναγκαίο να εντοπίσουμε την ιδιότητα του ποιο δηλαδή από τα δύο είναι, άγέννητο ή γενητό; Εάν το γενητό είναι αίτιο των άγενήτων, θα πρόκειται για μια άτοπη περίπτωση αιτιότητας. Εάν αντίστροφα υποθέσουμε ότι είναι το άγέννητο, και πάλι τα προβλήματα δεν εξασλείφονται. Θα τεθεί το ερώτημα σχετικά με το κατά ποιόν τρόπο σε σχέση με πραγματικότητες που είναι ολοκληρωτικά άγέννητες, προ-υπάρχει κάποια άλλη άγέννητη, που είναι αίτιό τους.

Σε κάθε περίπτωση πάντως τίθεται έπιτακτικά το έπιστημολογικό ερώτημα σχετικά με το αίτιο της διαφοράς του θεού από την ύλη, αναζήτηση που μπορεί να συνεχίζεται επ' άπειρον. Κανέννας λοιπόν παράγων δεν θα μπορούσε να είναι αίτιο της διαφοράς τους, διότι προσκρούει στην ιδιότητα του άγενήτου, ή οποία είναι άπροϋπόθετη αιτιακά και αυτόάρκης υποστατικά. Το άγέννητο είναι κατηγορία αρχής, αποτελεί έναν πρωταρχικό πυρήνα. Έδω όμως προκύπτουν νέα προβλήματα, όχι μόνον έρμηνευτικά. Εάν δηλαδή δεν θα έχει θέση ή έννοια της αιτιότητας στις πραγματικότητες που αναφερόμαστε, ώστε να αιτιολογείται το γιατί ή μία είναι σωστική και ή άλλη φθαρτική, θα επικρατήσει το τυχαίο στις αρχές. Εάν όμως αρθεί ή έλλογος αίτια, ή συνδρομή των τέτοιου είδους αρχών, δηλαδή των άγενήτων, θα είναι άλογη και αναίτια²⁵. Μέσα από τη

25. Πβ. *ένθ. άν.*, II, 391.12-392.19. Πβ. ΠΛΑΤ., *Νόμοι*, I, 891 c.

συρροή των ανωτέρω απόπων διαφαίνεται έναργέστατα ή πρόθεση του Πρόκλου. Επιχειρεί να δείξει ότι ο πλουραλισμός των αιτίων αποτελεί μια αναγκαιότητα και ότι δεν αιτιολογείται το γεγονός της δημιουργίας μόνον από το συνδυασμό του δημιουργού με την ύλη. Αυτός ο συνδυασμός αποτελεί το τελικό στάδιο μιας μακράς διαδικασίας, η οποία εκκινεί από τα ανώτερα μεταφυσικά επίπεδα και διέρχεται μέσα από επιμέρους μετασχηματισμούς, στο πλαίσιο των οποίων προδιαγράφονται οι ιδιότητες και οι λειτουργίες του κόσμου της εμπειρίας. Συγχρόνως επιχειρείται ναδειχθεί έμμεσα ότι πρέπει να αποκλείεται ή περίπτωση να είναι ή ύλη αγέννητη και αναίτια.

5. **Ἡ καθολική παραγωγικότητα τῆς ανώτατης Ἀρχῆς.** Στὸν ἐπόμενο συλλογιστικὸ ἀναβαθμὸ τοῦ ὁ νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος τονίζει πὼς τὴν ἀξία τῆς πρώτης Ἀρχῆς δὲν δηλώνει τὸ ὅτι δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἄλλη ἀρχή, ἀλλὰ τὸ ὅτι τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ὑπόστασή της. Δὲν πρέπει δηλαδή νὰ μᾶς ἀπασχολεῖ τὸ ζήτημα ἀρνητικὰ, ἀλλὰ θετικὰ. Καὶ ἐὰν συμβαίνει αὐτό, δὲν θὰ ὑπάρχουν περισσότερες ἀρχές ἀπὸ τὴ μία, κάτι ποὺ κατ' ἐπέκταση ἐξασφαλίζει τὸν ὄντολογικὸ μονισμό. Ἐὰν ἴσχυε ἓνας αἰτιακὸς πλουραλισμὸς σὲ ἐπίπεδο ἀρχῆς, τότε ὁ ἀνώτατος θεὸς δὲν θὰ ἦταν αἴτιος ὅλων ἀλλὰ μερικῶν. Καὶ στὴν περίπτωση ποὺ εἶναι ἀρχὴ καὶ τῆς ὕλης, τὸ μονιστικὸ σύστημα ἐπικυρώνεται ἀπολύτως. Σὲ ἄλλη περίπτωση ὅμως δὲν ἐξασφαλίζεται ὁ μονισμός. Για παράδειγμα, ἐὰν ἡ ἀρχὴ ἔχει τὸ «εἶναι» τῆς μόνον στὸ ὅτι εἶναι κάποιον ἀρχὴ καὶ διακοσμεῖ τὸ ἄτακτο, θὰ βρίσκεται σὲ ὅσα ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν ἴδια, κάτι ποὺ θὰ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα, ἐὰν ἀναιρεθεῖ ὡς ἀρχή, νὰ μὴν τεθοῦν ἐκποδὸν τὰ παράγωγά της, ἐνῶ, ἐὰν αὐτὰ δὲν ὑπάρχουν, θὰ ἀναιρεθεῖ ἀμέσως ὡς ἀρχή - καὶ κατὰ προέκταση καὶ ὡς ὑπόσταση. Τὸ τι ἐπιδιώκεται ἐδῶ νὰ τονιστεῖ εἶναι προφανές. Τὸ ἐμμενές τῆς αἰτίας χωρὶς τὴν ὑπερβατικότητά της ἀπέναντι στὰ ἀποτελέσματά της τὴν καθιστᾶ οὐσιαστικὰ μὴ αἰτία ἢ τουλάχιστον μόνον συμφυὴ μαζί τους. Ἡ σχέση αἰτίου-αἰτιατοῦ καθίσταται δυνατὴ, μόνον ἐὰν ὑπάρχει μὴ προτεραιότητα καὶ μὴ ἀνωτερότητα τοῦ πρώτου ἐναντι τοῦ δεύτερου²⁶. Θὰ μπορούσαμε μάλιστα ἐδῶ νὰ ἐντοπίσουμε ἓναν ἀντιαριστοτελισμὸ, καθότι

26. Βλ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 392.20-28. Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς προτεραιότητος σὲ σχέση μὲ τὴν αἰτιότητα, ὁ E. MOUTSOPOULOS παρατηρεῖ: « Ἡ ἐννοία τῆς προτεραιότητος μεσολαβεῖ γιὰ νὰ ἐξηγήσει τὴ σχετικὴ παρουσία τῶν ὄντων. Δὲν πρόκειται βέβαια γιὰ μὴ ἐφαρμογὴ καθαρὰ ὄντολογικὴ, ἀλλὰ μόνον γιὰ μὴ ἐφαρμογὴ ἀναφερόμενη στὴν ἀρχὴ *post hoc, ergo propter hoc*. Ἡ αἰτιότητα βεβαιώνει ἓνα σύνδεσμο ἀνάμεσα στὰ ὄντα καὶ ἀνάμεσα στὰ διάφορα στοιχεῖα τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ κόσμου, διαφυλάσσουσα αὐτῶν τὴν ἐνότητα καὶ τὴ λειτουργία τὴν ἐσωτερικὴ » (*Les structures de l'imaginaire ...*, σ. 43).

ἐπιχειρεῖται νὰ ἀποκλεισθεῖ ἡ ἐξαρχῆς ἐμμένεια. Ὁ Πρόκλος σημειώνει ὅτι θέτει πρὸς ἐξέταση αὐτὸ τὸ ζήτημα, ἐπειδὴ πολλάκις ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ ἀρχὴ ὡς ἀρχὴ ἔχει τὸ «εἶναι» τῆς μόνον στὴν κατάστασι τῆς δημιουργίας. Ἐὰν ὁμως ὁ περιορισμὸς αὐτὸς τῆς αἰτιότητος ἰσχύει, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχει ἡ ἀρχή, ἐὰν δὲν ὑπάρχει ὁ κόσμος. Ἐπίσης, ἀναφέρει ὅτι, μὲ μιὰ ἀντιστροφή τοῦ ἀνωτέρω συλλογισμοῦ, ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ ἀνώτατος θεὸς ὑπάρχει καὶ χωρὶς νὰ δημιουργεῖ. Παρατηρεῖ ὁμως ὅτι ὅσοι εἶναι αὐτῆς τῆς ἐκδοχῆς δὲν γνωρίζουν ὅτι οἱ ἀληθεῖς δυνάμεις μὲ τὸ ἴδιο τὸ «εἶναι» ἐνεργοῦν καὶ ὅτι ἡ αὐξητική καὶ ἡ θρεπτική δύναμις μὲ τὸ ἴδιο τὸ «εἶναι» τρέφει καὶ αὐξάνει τὸ σῶμα. Ἐὰν λοιπόν ὁ θεὸς πάντοτε δημιουργεῖ, θὰ ἔχει σύμφυτη μὲ τὴν ὑπαρξή του τὴ δημιουργικὴ δύναμις. Ἐὰν ὄχι, θὰ τὴν ἔχει ἐπίκτητη. Τότε ὁμως θὰ τεθοῦν δύο ἀναπόφευκτα ἐρωτήματα: πῶς ἀπὸ ἀτελὲς θὰ μετεξελιχθεῖ σὲ τέλειον καὶ ἀπὸ μὴ τεχνίτης σὲ τεχνίτη²⁷; Ἐκεῖνο λοιπὸν ποὺ κατὰ πᾶσα πιθανότητα θέλει νὰ δείξει ὁ Πρόκλος εἶναι ὅτι ἡ ἐννοία τῆς αἰτίας πρέπει νὰ συμπεριλαμβάνει συγχρόνως καὶ διηνεκῶς καὶ τὴν ὑπερβατικότητά της ἐναντι τῶν ἀποτελεσμάτων της καὶ τὴν ἐμμένειά της σὲ αὐτά. Διαρκῶς δηλαδή νὰ ὑπερέχει καὶ διαρκῶς νὰ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ παράγει. Διαρκῶς νὰ εἶναι ἀποκομμένη ἀπὸ τὴν ὑπόστασή τους καὶ διαρκῶς νὰ βρίσκεται σὲ συνάφεια μαζί τους. Καὶ αὕτη ἡ διττὴ παρουσία ἐκφράζει τὴν ὑπεραυτάρκειά της.

Στὴ συνέχεια ὁ νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος, ἀφοῦ ἐπικαλεῖται ὀρισμένα ἐδάφια τοῦ Πλάτωνα, παρατηρεῖ ὅτι κατὰ τὸν Ἀθηναῖο φιλόσοφο δὲν πρέπει νὰ ἀρχίζουν οἱ συλλογισμοὶ περὶ τῶν ὀντολογικῶν καὶ τῶν κοσμολογικῶν ζητημάτων ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ὄντων οὔτε ἀπὸ τὸ «ἐν-ὄν», ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ «ἐν». Ἐπίσης, ὅτι οὔτε ἡ ἐννοία τοῦ ποιητῆ, τὸν ὁποῖον ὀρισμένοι θεωροῦν ὡς ἀρχή, προσιδιάζει στὶς ἀπόψεις τοῦ Πλάτωνα. Καὶ στηρίζει τὸ σκεπτικὸ του στὸν συνθετικὸ χαρακτήρα τῆς αἰτιότητος, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία, παραδείγματος χάριν, τὰ εἶδη δὲν ὑπάρχουν καθ'αυτὰ κεχωρισμένα ἀπὸ τὸν «Νοῦν», ἀλλὰ ὁ «Νοῦς» στρεφόμενος στὸ ἐσωτερικὸ του ὑπὸ τὴ μορφή μιᾶς αὐτοαναφορᾶς τὰ θεᾶται ἐν τῷ συνόλῳ τους, πρὶν ἀρχίσει τὴν παραγωγικὴ ἐκδήλωσή του. Παράλληλα ὁμως σημειώνει

27. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 392.28-393.13. Πβ. J. TROUILLARD, *La mystagogie de Proclus*, σσ. 235-248.

28. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 393.14-394.9. Ἑρμηνευόμενη ἡ παρατήρησις αὕτη ὑπὸ τὸ πρίσμα τῶν προηγούμενων καταθέτει μιὰ πρότασι περὶ καθολικῆς τάξεως. Ὁ St. BRETON σημειώνει τὰ ἑξῆς: «Ὁ πρόκλειος κόσμος εἶναι ἓνα σύστημα σχέσεων, ὅπου τὰ πάντα ἐπικοινωνοῦν. Αὐτὸ ὁμως τὸ πρωτεῖο τῆς σχέσεως, τόσο προφανὲς στὸ σύστημά του, δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ τὸ χαρακτηρίσει. Πρέπει νὰ συμπληρώσουμε τὴν ἰδέαν τῆς σχέσεως μὲ αὐτὴ τῆς τάξεως καὶ τῆς σειρᾶς, ἐὰν θέλουμε νὰ ἐννοήσουμε τὸν ρόλο τῶν διαμέσων» (*Philosophie et Mathématique chez Proclus*, Paris, Beauchesne, 1969, σ. 138).

ὅτι οὔτε ὁ δημιουργὸς εἶναι ὁ πρῶτιστος θεός. Βασιζόμενος στὶς ἱεραρχήσεις τοῦ ὄντολογικοῦ συστήματός του ὑποστηρίζει ὅτι ὁ πρῶτιστος θεὸς εἶναι ἀνώτερος ἀπ' ὅλη τὴ νοερὴ οὐσίᾳ²⁸. Καὶ ἐπανερχόμενος σὲ προηγούμενο συλλογισμό του τονίζει ὅτι δὲν ὑπάρχει κάποια ψυχὴ ἄλογη ποὺ νὰ κινεῖ ὅ,τι φέρεται πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως. Καὶ τοῦτο, διότι κάθε ψυχὴ παράγεται ἀπὸ τοὺς θεούς, ὁπότε δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλογη. Κατὰ προέκταση, ὅτι οὔτε ὀλοκληρωτικὰ γίνεται τὸ πᾶν ἀπὸ ἄτακτο σὲ τεταγμένο. Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω προκύπτουν δύο δεδομένα. Πρῶτον, ὅτι ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου τῆς ἐμπειρίας εἶναι ἔλλογη καὶ δὲν ὑπόκειται στὸ τυχαῖο. Δεύτερον, ὅτι ἀκόμη καὶ ἐὰν δεχθοῦμε τὴν προ-κοσμολογικὴ ἀταξία, πρέπει συγχρόνως νὰ δεχθοῦμε ὅτι φέρει σπέρματα τάξης. Ἡ ἐκδοχὴ περὶ μιᾶς κακεργέτιδος ψυχῆς ἔχει τεθεῖ πλέον ἐκποδών.

Ἐχοντας θέσει τὶς ἀνωτέρω, οὕτως εἰπεῖν, ἐπιστημολογικὲς δεσμεύσεις, ὁ Πρόκλος διατυπώνει τὸ ἀκόλουθο ἐρώτημα: ἐὰν ὁ θεὸς ἔχει τὴν πρόθεση νὰ ὀδηγήσει σὲ τάξη ὅλο τὸ ὑπαρκτό, ἀπὸ ποῖα στιγμή θέλει νὰ πραγματώσει αὐτὴ τὴν κατάστασι; Ἄραγε πάντοτε ἢ κάποτε; Ἐὰν κάποτε, τότε αὐτὸς ὁ ἐπιμερισμὸς τῆς προθεσιακῆς παρέμβασης θὰ βρίσκεται ἢ στὴν ὑπόστασίν του ἢ στὴν ὕλην. Ἡ δευτέρη ἐκδοχὴ ὑποδηλώνει ἕναν λανθάνοντα ἀριστοτελισμὸ καὶ δὲν φαίνεται νὰ τὸν ἱκανοποιεῖ ἰδιαιτέρως. Ἀλλὰ ἐὰν βρίσκεται στὴν ὑπόστασίν του, τότε θὰ πρόκειται γιὰ μιὰ ἄτοπὴ κατάστασι, διότι πάντοτε εἶναι ἀγαθός. Καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐν τῷ συνόλῳ τοῦ πάντοτε εἶναι ποιητικὸν καὶ μάλιστα μὲ αἰσθητικὰ ωραῖο τρόπο. Ἐὰν ὁμως βρίσκεται στὴν ὕλη, θὰ τεθεῖ τὸ ἐρώτημα σχετικὰ μὲ τὸ πῶς αὐτὴ ἔχει κοσμηθεῖ. Ὁ νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος σημειώνει ὅτι ἔχει διατυπωθεῖ ἡ ἀποψη-ὑπονοώντας προφανῶς τὴν ἀριστοτελικὴ παράδοσι- ὅτι ἡ ὕλη εἶναι ἐπιτήδεια στὸ νὰ δεχθεῖ τὸν δημιουργικὸ λόγο. Συγχρόνως μάλιστα ὅτι ὁ θεὸς ἐπιτηρεῖ τὴν ἐπιτηδειότητά της. Μὲ βάση τὸ ἀνωτέρω σκεπτικὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ ὀδηγηθεῖ στὴν τάξη ὅχι καθ' ὃν χρόνον βρίσκεται σὲ ἀταξία -διότι τότε δὲν θὰ ἦταν ἐπιτήδεια- ἀλλὰ ἐνῶ ἔχει πλέον ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ αὐτή. Ἡ ἀνεπιτηδειότητά της θὰ εἶναι ἡ ἀτακτικὴ κίνησίς της. Ἐπομένως, ἡ ὕλη δὲν εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἀκοσμίας. Οὔτε φυσικὰ ἢ βούλησι τοῦ θεοῦ, διότι ἐξάρχῃς καὶ διηνεκῶς εἶναι ἀγαθός. Πάντοτε λοιπὸν καὶ ὁ κόσμος ἐκοσμεῖτο καὶ ὁ δημιουργὸς τακτοποιοῦσε τὴν πλημμελὴ καὶ ἀτακτικὴ φύσιν²⁹. Μεταφέρεται λοιπὸν ἡ δημιουργία στὸ ἴδιο τὸ ἐσωτερικὸ τῆς μεταφυσικῆς περιοχῆς, ὑπὸ τὴν ἐννοια μιᾶς αἰώνιας δυνατότητας ποὺ κάποια στιγμή θὰ ἐκδηλωθεῖ μὲ αἰσθητὸ τρόπο. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἀποκλείεται ἐκ νέου ἡ προ-ὑπαρξὴ τῆς ἀποιας ὕλης. Παράλληλα,

29. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 394.12-25.

δίνεται απάντηση στο ερώτημα πού στην αρχή του άρθρου είχαμε θέσει σχετικά με τη σημασία του «διαϊωνίως».

Το ερώτημα ωστόσο σχετικά με το ποιός παράγων, ή ποιά συλλογιστική ανάγκη, έθεσε την άτακτη ύλη διατηρείται. Ο Πρόκλος σημειώνει ότι, για να κατανοήσουμε πώς άλλο πράγμα είναι ή γένεση των σωμάτων και άλλο ή τάξη αφοῦ αὐτὰ πλέον έχουν γίνει, πρέπει να υποθέσουμε ότι αναμφισβητήτως είναι ὄντα, παρά το ότι κινούνται ἀτάκτως. Το δεύτερο ιδίωμα τους είναι δεσμευτικά αναγκαῖο, διότι είναι ἀδύνατον να τίθενται σὲ τάξη τὰ σώματα δι' ἑαυτῶν. Θέλοντας λοιπὸν ὁ Πλάτων να δείξει ὅτι ή τάξη πού φθάνει στὰ σώματα ἔρχεται ἀπὸ κάπου ἄλλου ὑποστήριξε ὅτι ή ἀταξία συνυπάρχει με τὶς κινήσεις τους, ἀπούσης ὁμως, κατὰ τὸ διάστημα ἐκεῖνο, τῆς θείας αἰτίας. Καὶ ἐὰν ὁ Ἀριστοτέλης κατηγόρησε αὐτὸν πού ὑποστήριξε καθ' ὑπόθεσιν ὅτι προϋπάρχει τὸ ἄκοσμο ἀπὸ τὸν κόσμο, διατυπώνοντας τὴ θέση ὅτι δὲν συμβαίνουν οἱ ἐν λόγῳ διακρίσεις σὲ ὅσα οἱ ἐρευνητικὲς ὑποθέσεις ἐφαρμόζονται ὅπως στὴ γεωμετρία -διότι ἔχουν τὴ δυνατότητα αὐτές, ὡς αὐθεντικὰ θεωρητικὰ σχήματα, νὰ ὑπάρχουν καθ' ἑαυτές-, πρέπει νὰ λεχθεῖ ὅτι δὲν ὑποστηρίζεται ἀπλῶς καθ' ὑπόθεσιν στὸ πλατωνικὸ κείμενο ὅτι τὸ ἄκοσμο εἶναι ἀναγκαῖο νὰ προϋπάρχει. Τοῦτο συμβαίνει κατὰ τὸν τρόπο πού θεωρεῖται ὅτι τὸ ἀνείδεο ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ τὰ εἶδη, ἂν καὶ ἐκεῖνο ποτε δὲν βρίσκεται χωριστὰ ἀπὸ αὐτά. Κάτι ἀνάλογο συμβαίνει μετὰ τὴν ὀντολογικὴ πραγματικότητα πού ἔχει ἀποκτήσει βέβαια τὸ εἶδος τῆς, ἀλλὰ ἀκόμη θεωρεῖται ὅτι ὡς ἀδιάρθρωτη ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ τὴν τάξη, ἂν καὶ ποτε δὲν συνέβη κάτι τέτοιο, ἀλλὰ συνυφίστατο μαζί τῆς³⁰. Χωρὶς ἀμφιβολία ἐδῶ τίθεται ζήτημα διακρίσεως τῶν ὀντολογικῶν καταστάσεων μετὰ βάση τὶς ἀνάγκες ἢ τὶς δεσμεύσεις τῆς ἀνθρώπινης σκέψης καὶ ὄχι μετὰ βάση τὰ πραγματικὰ δεδομένα. Ἡ τάξη καὶ τὸ εἶδος εἶναι παράγοντες ἐμμενεῖς στὴν ὕλη καὶ κάποια στιγμή θὰ ἐκδηλωθοῦν, ἢ ἡ ὕλη θὰ ἐκδηλωθεῖ μετὰ τὴ συνοδεία τους. Ὁ φιλόσοφος λοιπὸν ὑποδεικνύει ὅτι δὲν πρέπει νὰ θεωροῦμε ὡς πραγματικὰ ἰσχύουσες ἀλλὰ μόνον ὡς ἀναγκαστικὲς γιὰ τὸ νοοῦν ὑποκείμενο τὶς διακρίσεις πού τὸ ἴδιο ἐπιχειρεῖ.

Στὸν τελευταῖο συλλογισμό τοῦ κειμένου πού ἐξετάζουμε ὁ Πρόκλος ἀναφέρεται στὸν τρόπο δημιουργίας πού ἐπιτελεῖ ὁ θεῖος νοῦς «αὐτῷ τῷ εἶναι» ἢ «τῷ νοεῖν». Καταρχὰς σημειώνει, ἔχοντας ὡς ἀφορμὴ ἓνα ἐμπειρικό παράδειγμα, ὅτι καὶ οἱ τεχνίτες ἔχουν ἀνάγκη γιὰ τὴν ἐκδήλωση καὶ ἐφαρμογὴ τῆς ἐνέργειάς τους κάποια ὄργανα, ἐξαιτίας τοῦ ὅτι δὲν ἐπικρατοῦν σὲ ὅλη τὴν ὕλη. Χρησιμοποιοῦν λοιπὸν ὄργανα, γιὰ νὰ καταστήσουν

30. Πβ. *αὐτόθι*, II, 394.26-395.10. Πβ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Περὶ κόσμου*, 6, 399 a. Ὁ Πρόκλος προφανῶς δὲν ἐξετάζει ἐὰν τὸ ἐν λόγῳ ἔργο εἶναι γνήσιο τοῦ Σταγειρίτη.

ένεργό την ὕλη. Ὁ λόγος ὁμως τοῦ τεχνίτη ἀχρόνως τοποθετεῖται ἀπὸ τὴν τέχνη στὸ ὑλικὸ ὑποκείμενο, ἀφοῦ ἐξαίρεθοῦν ὅλα τὰ ἐμπόδια. Καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχε σὲ αὐτὸ κανένα ἐμπόδιο, θὰ προσεῖγε ἀθρόως -ὁ δημιουργὸς ἢ ὁ τεχνίτης- τὸ εἶδος στὴν ὕλη καὶ ὁλοκληρωτικὰ δὲν θὰ εἶχε ἀνάγκη τῶν ὀργάνων. Κατὰ τὴν ἐκτίμησίν του, δὲν εἶναι ἀξιοθαύμαστο ὁ δημιουργὸς μὲ τὸ ἴδιο τὸ «εἶναι» ἢ τὸ «νοεῖν» νὰ παρέχει ὑπόσταση στὸ αἰσθητό, παράγοντας μὲ αὐτὸν τρόπο τὸ ἐνυλὸ, ἀπογεννώντας χωρὶς ἀφή τὸ ἀπτόν καὶ ἐκτείνοντας μὲ ἀμερὴ τρόπο αὐτὸ ποὺ ἔχει διαστάσεις. Καὶ ὅτι δὲν πρέπει τοῦτο νὰ θαυμάζουμε, ἐὰν δηλαδὴ κάτι ποὺ εἶναι ἀσώματο καὶ ἀδιάστατο, νὰ εἶναι ἢ ὑποστατικὴ αἰτία τοῦ παντός. Γιὰ παράδειγμα, τὸ ἀνθρώπινο σπέρμα, ἂν καὶ ἔχει ἐλάχιστο ὄγκο καὶ ὅλους τοὺς λόγους στὸ ἐσωτερικὸ του, δημιουργεῖ ἐντούτοις μὲ πολλὰς βιολογικὲς καὶ σωματικὲς διαφορὲς ἕναν ὑπὸ ἀνάπτυξη νέον ἀνθρώπινο ὀργανισμό. Ὅλα αὐτὰ τὰ δημιουργεῖ μὲ ἐλάχιστο ὄγκο ἢ μᾶλλον ἀπὸ τὸ ἄογκο. Καὶ γενικεύοντας ὁ φιλόσοφος σημειώνει ὅτι οἱ λόγοι τὰ πάντα γεννοῦν, ἂν καὶ αὐτοὶ παντοῦ εἶναι ἄογκοι. Ἔτσι, ὅ,τι ὑστερογενῶς λάβουμε ἀπὸ τὸ σπέρμα, μπορούμε νὰ τὸ ἐντοπίσουμε σὲ ὑπερβολικὴ σμίκρυνση στὸ ἐσωτερικὸ του. Πολὺ περισσότερο λοιπὸν ὁ δημιουργικὸς λόγος μπορεῖ νὰ παραγεῖ τὰ πάντα, χωρὶς νὰ ἔχει καθόλου ἀνάγκη τὴν ὕλη. Ὡς ὑποστάτις αἰτία ὅλου τοῦ κόσμου τῆς ἐμπειρίας ἵσταται διαιωνίως στὸν ἑαυτὸ του καὶ διατηρούμενος στὴν κατάσταση τῆς «μονῆς» παρήγαγε τὰ πάντα μὲ τὶς παραγωγικὲς δυνατότητες ποὺ διαθέτει³¹.

Συμπεράσματα. Σύμφωνα μὲ τὰ ὅσα ἐξετάσαμε, καταλήγουμε στὶς ἀκόλουθες διαπιστώσεις: i) Προκειμένου ὁ Πρόκλος νὰ θεμελιώσῃ ἀξιόπιστα τὸν ὄντολογικὸ μονισμό ποὺ εἰσηγεῖται, ἐπιλέγει ἐντεχνα ἀπὸ τὴν πλατωνικὴ παραγωγή ὅσα κείμενα ὑπηρετοῦν τὸ σκοπὸ του. Οὐσιαστικὰ θέλει νὰ δείξῃ ὅτι ὁ Πλάτων τείνει στὴν ἀρχὴ τῶν συλλογισμῶν του πρὸς τὸν δυῖσμό μόνον ἐξαιτίας μεθοδολογικῶν ἀναγκῶν καὶ ὅτι χρέος δικό του εἶναι νὰ φωτίσῃ τὶς προθέσεις τοῦ ἐμπνευστή του, ἔστω καὶ μετὰ ἀπὸ ἐννέα αἰῶνες. ii) Ὁ νεοπλατωνικὸς στοχαστὴς ἀσκεῖ κριτικὸ ἔλεγχον σὲ μιὰ ἐπιστημολογία ποὺ θεμελιώνεται κυρίως στὶς δυνατότητες καὶ στὶς διαδικασίες τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου. Θεωρεῖ ὅτι οἱ δεσμεύσεις στὶς ὁποῖες ὑπόκειται ἡ ἀνθρώπινη νόηση δὲν ἀποτελοῦν ἐχέγγυο γιὰ μιὰ ἀντικειμενικὴ περιγραφή τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητας, τόσο τῆς με-

31. Πβ. *Εἰς τὸν Τίμαιον Πλάτωνος*, II, 395.10 - 396.26: «... εἰ τοίνυν καὶ τέχνη ἀνθρώπιναι καὶ ψυχῶν μερικῶν φαντασίαι καὶ δαιμόνων ἐνέργειαι τοιαῦτα ὁρῶσι, τί θαυμαστὸν τὸν δημιουργὸν αὐτῶ τῷ νοεῖν τὸ πᾶν ὑπόστασιν παρέχεσθαι τῷ αἰσθητῷ, αὐλῶς μὲν παράγοντα τὸ ἐνυλόν, ἀναφῶς δὲ ἀπογεννῶντα τὸ ἀπτόν, ἀμερῶς δὲ ἐκτείνοντα τὸ διαστατόν;».

ταφυσικῆς ὅσο καὶ τῆς φυσικῆς. iii) Χρήσιμο θὰ ἦταν νὰ συνεξετασθεῖ τό κείμενο ποὺ ἀναλύσαμε μὲ κείμενα ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ παράδοση τῆς Ἀνατολῆς. Σὲ ὁρισμένα σημεῖα οἱ προσεγγίσεις εἶναι ἐντυπωσιακές. Ἀνάμεσά τους κεντρικὴ θέση κατέχει ἡ παραγωγή τῆς ὕλης ἀπὸ τὸν θεῖο δημιουργὸ ἢ, μὲ ἄλλους ὅρους, ἡ παραγωγή τοῦ σωματικοῦ ἀπὸ τὸ ἀσώματο.

Χ. Α. ΤΕΡΕΖΗΣ
(Πάτρα)

ASPEKTE DES ONTOLOGISCHEN MONISMUS BEIM NEUPLATONIKER PROKLOS

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel behandeln wir einen sich auf die Passage 30 a von Platons *Timaios* beziehenden Kommentar von Proklos, und wir kommen abschliessend zu folgenden Beurteilungen.

A) Um den ontologischen Monismus, den er selbst vertritt zu begründen, wählt Proklos gezielt jene Texte aus Platons Produktion aus, die seinem Zweck dienlich sein können. Im wesentlichen versucht er zu zeigen, daß Platon zu Beginn seiner Argumentation nur aus methodologischen Gründen für den Dyismus optiert und daß es seine eigene Pflicht nun sei, die eigentliche Intention seines Vordenkers zu durchleuchten und an den Tag zu legen, wenn auch nach neuen Jahrhunderten.

B) Der neuplatonische Denker übt Kritik an einer Theorie der Erkenntnis, die hauptsächlich durch die Dispositionen und die Funktionen des denkenden Subjekts begründet wird. Er nimmt an, daß die Beschränkungen, denen das menschliche Denken unterliegt in keiner Weise die Objektivität der Beschreibung der äusseren Realität - der metaphysischen wie der physischen - gewährleisten.

C) Es wäre nützlich, den Text, den wir analysiert haben, mit anderen Texten der christlichen Tradition des Orients zusammen zu untersuchen. In einigen Punkten lassen sich beachtliche Parallelen feststellen. Eine zentrale Stellung kommt dabei der Auffassung von der Produktion der Materie aus der göttlichen Schöpfung zu, oder mit anderen Worten, der Auffassung über die Produktion des Materiellen aus dem Immateriellen.